MOTIVAȚIA SEMANTICĂ A CUVÎNTULUI ROMÂNESC *CRĂCIUN* «NOËL»

Studiu asupra terminologiei creștine din Romania Orientală

TRAIAN DIACONESCU

Motto : *„metropolis festorum et fons omnium"*
(Iohannes Chrysostomus)

I. PRELIMINARII

Etimologiile propuse pentru cuvîntul *Crăciun*, începînd din secolul trecut pînă astăzi, de învățați români sau străini, sînt neașteptat de numeroase[1], dovedind importanța acestui termen în lexicologia și istoria culturii europene.

În lumea romanică[2], denumirile pentru *Crăciun* (it. *Natale*, fr. *Noël*, sp. *Navidad*, port. *Natal*) nu au pus lingviștilor probleme etimologice spinoase, pentru că evoluția fonetică și motivația semantică legată de termenii latini *natalis* și, respectiv, *nativitas*, au fost ușor înțelese. Cuvîntul *Crăciun* la români, popor romanic creștinat simultan cu popoarele Imperiului Roman, distonează, la prima vedere, cu terminologia creștină apuseană. Acest fapt, în ciuda aparenței, nu poate fi verosimil, atît timp cît etnogeneza poporului român poartă pecetea romanității și a creștinătății, adevăruri necontestate de stadiul actual al cercetărilor filologice și istorice.

În lingvistica și istoriografia românească au scris despre acest termen A. Densusianu[3], B. P. Hasdeu[4], O. Densusianu[5], P. Papahagi[6], S. Pușcariu[7],

[1] Lipsa unei *Bibliografii analitice*, adusă la zi, referitoare la studiile și articolele scrise de filologi, istorici sau teologi, risipite în volume sau reviste, din secolul trecut pînă astăzi, despre termenii religioși în limba română, pune la grea încercare entuziasmul exegetului care vrea să cerceteze aceste mărturii lingvistice despre latinitatea și continuitatea noastră etnică și spirituală. Pentru orientarea generală asupra lucrărilor referitoare la etimonul cuvîntului *Crăciun*, vezi Al. Ciorănescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Madrid, 1958, p. 246 sqq., precum și studiul lui Al. Rosetti, **Românescul** *Crăciun*, în *Istoria limbii române*, ediție definitivă, București, 1986, p. 555 sqq., cu bibliografia aferentă.

[2] W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935.

[3] A. Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1885, p. 111.

[4] B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. I, București, 1887, p. 615. În studiul *Reminiscențe ale credințelor mitologice la români*, în capitolul *Adorația soarelui*, publicat postum, în „Manuscriptum", IX, 1978, nr. 2, p. 107—111, sub îngrijirea lui I. Oprișan, Hasdeu leagă cuvîntul *Crăciun* de numele unui zeu slav, *Hors*, împrumutat de la geto-dacii din preajma Nistrului, care ar fi fost venerat, în antichitate, ca zeu al Soarelui. De la datina colindei cu roata sau steaua, Hasdeu a dedus că „acest cuvînt *Crăciun* înseamnă la strămoșii noștri daci tocmai această roată, iar după concepția populară, cea a stelei". Ipoteza este fantezistă.

[5] O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 263 (vezi și ediția în limba română, îngrijită de J. Byck, București, 1980).

[6] P. Papahagi, *Etimologia cuvîntului* „Crăciun", în „Convorbiri literare", XXXVII, 1903, p. 670—672.

[7] S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, Heidelberg, 1905 ; idem, *Etudes de linguistique roumaine*, 1937, p. 92 ; idem, *Limba română*, I, București, 1940, p. 284.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

în albaneză ci că „se poate foarte bine să fie un cuvînt care, cu semnificația sa primară, a aparținut unei limbi balcanice moarte (traca, daca, ilira) de unde el s-a putut continua în diferite limbi moderne, în parte cu sensul său vechi, în parte întrebuințat pentru sărbătoarea creștinească„[34].

Afirmațiile filologului G. Rohlfs rămîn, cum se vede, tot în domeniul probabilității și al posibilității. Faptele invocate de el relevă însă un element semantic interesant, anume că, în Toscana, termenul *il ceppo* „buturugă" a devenit nume popular pentru *il Natale*, sărbătoarea „Născutului", reflectat și în expresii populare italiene. Această substituire metonimică nu explică înlocuirea numelui sărbătorii „născutului" cu cel al „buturugii", ci numai interferarea, la nivel semantic, a sărbătorii creștine cu cea păgînă, sărbători care, la nivel lingvistic, au semne distincte. În spațiul italic, ca în tot spațiul european, termenul cult *il Natale* a învins cuvîntul popular il *Ceppo*. Incursiunea în civilizația europeană privitoare la sărbătoarea „buturugii" nu lămurește relația lingvistică și semantică dintre un presupus etimon trac, pe care Rohlfs nu-l dezvăluie, și românescul *Crăciun*. Pentru spațiul românesc sînt necesare probe lingvistice și semantice din istoria culturii noastre.

Gh. Mușu, într-un eseu din istoria culturii, discutînd critic etimologiile propuse, se întoarce tot la religia precreștină și completează scenariul etimonului trac. El precizează că nu am împrumutat cuvîntul *Crăciun* din albaneză, ci l-am moștenit din fondul trac. Considerațiile sale asupra formelor de cultură arhaică ne ajută să înțelegem „cultul buturugii" în societatea păgînă și, implicit, notele semantice pe care le va asimila, mai tîrziu, sărbătoarea *Crăciunului*, dar din punct de vedere lingvistic, aserțiunile lui Gh. Mușu nu îmbogățesc ipoteza lui Çabej și Rohlfs, căci nu precizează etimonul trac și nici etapele de evoluție către românescul *Crăciun*.

Gh. Mușu, respingînd etimonul *creatio*, susținut lingvistic de Al. Rosetti și Al. Graur, afirmă fără temei : „noi socotim că sensul latinului *creatio* nu corespunde aceluia de *natalis (dies)* „ziua nașterii", cum era numită ziua respectivă în termeni apuseni și răsăriteni ba, dimpotrivă, el este în contradicție evidentă cu fundamentele concepției teologice căci „nașterea" este una, iar *creatio*, cu nota specifică, „din nimic" a întemeietorului religiei creștine n-a fost susținută vreodată de nici o mișcare „eretică" din istoria acesteia și n-a putut avea niciodată circulație largă..."[35] Într-adevăr *natalis* și *creatio* sînt termeni de dogmă „în contradicție", dar ei reflectă procesul cristalizării doctrinei hristologice, iar *creatio*, termen „eretic", a fost utilizat și susținut cu fanatism de arieni, în secolul IV e.n. Acest fapt istoric neglijat de Gh. Mușu, ca și de mulți cercetători, ne oferă însă argumente semantice decisive care vor lămuri, cum vom vedea, originea și evoluția cuvîntului *Crăciun*.

Filologul N. Cruceru susține originea autohtonă a cuvîntului *Crăciun*, dar spre deosebire de partizanii ipotezei trace, propune un etimon indo-european **gerk, gɜrk, grk*, cu sens de „a comprima, a uni, a zbîrci", care s-ar fi păstrat în tracul *Chersones* și în dacicul *Carsium*, precum și în toponime și apelative românești *(cîrci, zgîrci, crac, creț* etc.). Termenul *Crăciun* ar proveni din rădăcina *crač*+sufixul *un*, în care africata *č* corespunde unui *k* indo-european, căci în limbile *satem*, ca traco-daca, acest *k* a dat *s*, apoi *ts* și *č*. Pe temeiul acestor fapte fonetice, N. Cruceru conclude că „Sărbătoarea *Crăciu-*

[34] G. Rohlfs, *op. cit.*, p. 57.
[35] Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 60.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

nului e antecreștină, e *arică* (soarele și lumina au fost adorate de arieni) și *dacică*, e în legătură cu nașterea Soarelui, nu cu nașterea lui Isus pe care sinoadele creștine, fără temei biblic, au făcut-o la începutul anului pentru a substitui păgînismul. *Crăciun* ar însemna „încrengătura" anului care piere cu cel care se naște. Ca urmare, *crăciun* e autohton în română, din *dacă*, și e răspîndit la popoarele din răsăritul Europei prin români"[36].

Ipoteza lui N. Cruceru propune un etimon pentru sărbătoarea „buturugii" care simboliza nașterea Soarelui la solstițiul de iarnă, dar nu pentru sărbătoarea creștină a *Crăciunului* care se referă la nașterea lui Isus. Această ipoteză scapă din vedere relația dintre etimonul trac și motivația semantică creștină. Semnul lingvistic trac, derivat de la presupusa rădăcină indo-europeană *crăc*, legată de sărbătorile ciclului solar, a fost învins de terminologia latină creștină, impusă de forța misionară a bisericii, iar notele sale semantice au fost asimilate, ca și alte datini, păgîne, în sfera semnificațiilor teologice.

Prezentarea critică a opiniilor care susțin originea precreștină a cuvîntului *Crăciun* ne relevă faptul că acestea au deschis un periplu interesant în istoria milenară a culturii, dar că nu au putut să explice, cu probe riguroase la nivel lingvistic și semantic, etimonul termenului *Crăciun* care desemnează „metropola" sărbătorilor creștine. Ipoteza etimonului trac este un mit captivant, bazat însă pe un raționament fals. Semnul lingvistic trac al sărbătorilor solare a fost înlocuit cu semn latin, axat pe dogma creștină, ca în toate limbile romanice, iar notele semantice păgîne au fost subordonate mișcării de rotație a ideologiei creștine.

2. ETIMON LATIN. Partizanii originii latine a cuvîntului *Crăciun* au propus mai multe etimoane, uneori fanteziste, dintre care amintim: *incarnationem*, prezent în *Lexiconul* de la Buda și în *Dicționariu*[37] lui Bobb, *carnationem*, *crescionem* și *coraptionem*, întîlnite în *Glossariu*[39] lui A. T. Laurian și I. C. Massim, *crașlinum*, susținută de B. P. Hasdeu[38], *Christi jejunium*, propusă de Schuchardt[40], *quartum jejunium*, avansată de Vaillant[41], *calalionem* propusă de P. Papahagi[42].

Dintre aceste etimoane, vom discuta numai varianta *calalionem*, propusă de P. Papahagi, care a fost susținută de numeroși istorici și filologi ca V. Pârvan[43], T. Papahagi[44], V. Bogrea[45], S. Pușcariu[46], Th. Capidan[47], N.

[36] Cf. N. Cruceru, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, din 15—20 aprilie 1968, t. II, București, Editura Academiei, 1971, p. 1039 sqq.

[37] I. Bobb, *Dicționariu rumanesc, latinesc și unguresc*, Cluj, t. I, 1822, p. 234.

[38] A. T. Laurian și I. C. Massim, *Glossariu, care coprinde vorbele din limba română...*, București, 1871, p. 205.

[39] B. P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 615.

[40] H. Schuchardt, *op. cit.*, p. 526.

[41] A. Vaillant, *op. cit.*, p. 72.

[42] P. Papahagi, *op. cit.*, p. 670.

[43] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 108.

[44] T. Papahagi, *Sur Crăciun, «Nöel»*, extras din „Langue et litterature", București, vol. III (1945), nr. 1—2, p. 10.

[45] V. Bogrea, *op. cit.*, p. 464.

[46] S. Pușcariu, *Limba română* I, București, 1940, p. 284. Învățatul clujean, respingînd opinia lui G. Weigand despre originea slavă a cuvîntului *Crăciun*, susține faptul că slavii l-au împrumutat din Dacia, din cultul popular-religios, de la *calatio*, în etapa cînd *l* intervocalic latin devenise *r* (vezi și părerea lui C. Jireček : slavul *colenda* derivă de la latinescul *calendae*, dar înainte de prefacerea lui *l* în *r* ; cf. „Dacoromania", IV, 1924—1926, p. 1405).

[47] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 183.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Drăganu[48], G. Giuglea[49], P. P. Panaitescu[50], Vl. Străinu[51] precum și teologi ca P. Gârboviceanu[52], N. Niculescu-Leordeni[53] și I. Ionescu[54].

Susținătorii etimologiei *calatio*, ca și adepții originii trace a cuvîntului *Crăciun*, au trecut lesne peste: 1) fapte semnificative din istoria bisericii creștine — dogma hristologică — și 2) relația etimonului cu termenii romanici care numesc această sărbătoare.

P. Papahagi, promotorul acestei etimologii în lingvistica românească, relevînd notele semantice ale acestei sărbători, precizează: „*Calatio* la latini era chemarea ce se făcea poporului în prima zi a lunii ca să i se spuie de către pontifici sărbătorile din cursul acelei luni. Originea lui este *calo* «chem», aceeași ca și a colindelor *calendae*... Era această *calatio* un fel de sărbătoare în prima zi a fiecărei luni care a trebuit să se facă cu o deosebită solemnitate, mai ales în luna lui Ianuarie cînd, o dată cu anunțarea sărbătorii din cursul acelei luni, se începe și Anul Nou. Această sărbătoare a trebuit să fie cu atît mai măreață cu cît știm că tot în primele zile ale acestei luni se ținea *Festum Kalendarium* «sărbătoarea Calendelor» în care aveau loc veselii publice și superstițioase"[55]. Pornind de la aceste „solemnități" P. Papahagi consideră că sensul lui *calatio* s-a restrîns, mai întîi, la „sărbătorile din ianuarie" iar, mai tîrziu, după introducerea creștinismului, la desemnarea nașterii Mîntuitorului. Aceste trepte semantice nu reflectă însă procesul istoric real, pentru că:

1) Sărbătoarea *calatio* avea prestigiu extraordinar în perioada cînd calendarul roman nu era scris, dar după întocmirea calendarului scris, importanța sa primară s-a micșorat, iar notele sale semantice nu au putut să înlocuiască cîmpul semantic al *calendae-lor* și, ca atare, nici să desemneze „sărbătorile de ianuarie". Nu avem probe semantice sau istorice care să susțină ipoteza lui P. Papahagi.

2) Nici un cercetător nu a demonstrat, bazat pe fapte, cum s-a ajuns, pe plan semantic, de la *calatio* „chemare la adunare" la *creatio* „crearea lui Christos" sau *natalis* „nașterea lui Christos", termeni de doctrină moșteniți de terminologia ecleziastică romanică.

V. Pârvan motivează astfel relația dintre *calatio* și *nativitas*: „anunțarea la Epiphanie a sărbătorilor mobile de peste an trebuia să apară păginilor de curînd creștinați ca în totul asemănătoare calatiei lor de mai înainte și astfel ei numiră sărbătoarea Nativității *calatio*. Denumirea aceasta care nu a putut pleca din sînul bisericii oficiale a fost, se pare, primită chiar de misionari și folosită ca mijloc de popularizare repede a sărbătorilor creștine la păginii de curînd convertiți"[56]. Ilustrul istoric suprasolicită realitatea pentru că nu ex-

[48] N. Drăganu, *op. cit.*, p. 48, cf. nota 9.

[49] G. Giuglea, *Notes linguistiques*, în „Bulletin de la Société roumaine de linguistique", II, București, 1965, p. 31 (*calare* = „a coborî turmele toamna").

[50] P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, p. 103.

[51] Vl. Străinu, *Etimologii fanteziste*, în revista „Luceafărul", IX, 1966, nr. 25, p. 3.

[52] P. Gârboviceanu. *Creștinismul daco-roman*, în revista „Biserica ortodoxă română", XXV, 1911, p. 684.

[53] N. Niculescu-Leordeni, *Crăciunul*, în revista „Glasul Bisericii," XXV, 1966, nr. 11—12, p. 1024—1051.

[54] I. Ionescu, *Despre originea și înțelesul cuvîntului Crăciun*, în „Mitropolia Olteniei", an. XXIII, 1971, nr. 11—12, p. 823—839.

[55] P. Papahagi, *op. cit.*, p. 671.

[56] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 110.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

plică, prin probe, alunecarea semantică de la *calatio* la *nativitas*, ci presupune numai o confuzie între aceste sărbători care a determinat pe convertiți să numească sărbătoarea creștină a nașterii cu numele sărbătorii păgîne. Prezumția sa e infirmată de fapte, pentru că sărbătorile creștine și, indiscutabil, cele cardinale, legate de dogmă, nu le-a numit poporul, ci biserica oficială care, prin misionarii săi, a impus terminologia doctrinală.

3) Sărbătoarea *calatio* se repetă în fiecare lună, la *calendae*, iar nașterea lui Isus nu s-a sărbătorit niciodată la *calendae*. Sărbătorirea nașterii trupești și a nașterii spirituale a lui Christos a avut loc, la început în Biserica de Răsărit, pe 6 ianuarie, iar mai tîrziu, în secolul IV, după ce s-a disociat *Întruparea* de *Arătare*, sărbătoarea nașterii trupești a fost fixată la 25 decembrie, peste ziua de naștere a zeului Mithra, identificat cu *Sol Invictus*. Izvoarele bisericii creștine relatează fără echivoc aceste fapte [57].

„Scenariul" semantic al etimonului *calatio*, construit cu „artă" de numeroși „regizori", transfigurează, așadar, o premisă falsă, trecînd cu vederea dogma hristologică cristalizată în Simbolul Conciliului de la Niceea precum și semnele lingvistice romanice care denumesc sărbătoarea nașterii lui Isus.

3. ETIMON GREC. Ipoteza originii grecești a cuvîntului *Crăciun* a fost susținută de M. Gîrnițeanu, în 1932, și reluată, în mod independent, peste aproape patru decenii, în 1968, de lingvistul ceh Pavel Beneč. M. Gîrnițeanu, respingînd etimologiile propuse pînă la el, inclusiv cuvintele *creatio* și *calatio*, pe motiv că sînt de gen feminin, formulează ipoteza unui etimon grec de genul neutru, echivalent cu *„ta tou Christou genethlia"*, utilizat de grecii de azi, anume *Christougena*, tot de genul neutru. Prin urmare *Christougenos* > *Chrastgiun* > *Crăgiun* > *Crăciun* unde *„genos* „naștere" e neutru ca și *Crăciun* în limba greacă" [58]. Argumentarea lui M. Gîrnițeanu este eronată pentru că nu se sprijină pe legile fonetice ale limbii române.

Lingvistul ceh P. Beneč [59] a susținut, ca inedit, același etimon grecesc, *christougenon*, formă eliptică a sintagmei *en hemera ton christougenon*, la Congresul de lingvistică și filologie romanică de la București din anul 1968. Acest etimon grecesc nu poate fi luat în considerație din pricina dificultăților fonetice pe care le implică. Lingvistul ceh admite neverosimil de multe schimbări fonetice, depășind numărul de sunete ale cuvîntului și trece cu vederea că, în spațiul daco-roman, creștinismul primar a fost propagat în limba latină, nu în cea greacă, iar termenii ecleziastici din limba română sînt de certă origine latină.

4. ETIMON SLAV. Etimologiile propuse de Fr. Miklosich și M. Vasmer au fost respinse de lingviștii români.

---

[57] H. Leclerc, *Epiphanie* și *Nativité de Jesus*, în *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, 1922, (t. V., col. 197, și t. XII, col. 908). *Teofania* — ne spune Clement Alexandrinul în *Stomatae*, I, scrise între anii 202—210, — se sărbătorea la 6 ianuarie. Așadar, în secolul II e.n., la Botezul Domnului se oficia atît *Întruparea* cît și *Arătarea*. Atunci, la *Teofanie*, se descoperea lumii Sf. Treime, iar Fiul s-a făcut cunoscut și ca om adevărat și ca Dumnezeu adevărat (cf. Matei, III, 16, Marcu, I, 9, Luca, III, 21) sau, cum spune Sf. Ion Gură de Aur: „De ce această descoperire se numește *Arătare* ? Pentru că El nu s-a făcut cunoscut tuturor la *Naștere*, ci la *Botezul* Său, deoarece El pînă la această zi nu era cunoscut mulțimii": cf. Migne, *Patrologiae cursus completus, series Graeca* (în continuare *P. G*), t. XLIX, p. 365.

[58] M. Gîrnițeanu, *Originea cuvîntului Crăciun*, în ziarul „Calendarul", I, 1932, nr. 256, p. 3.

[59] Pavel Beneč, *Sur l'origine de Crăciun*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, din 15—20 aprilie 1968, t. II, București, Editura Academiei, 1971, p. 1305—1308.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Ipoteza lui Miklosich[60], bazată pe paleoslavul *kračun*, a circulat mult în filologia veche (Weigand[61], Cihac[62] sau Philippide[63]). Numai că această origine nu e verosimilă din punct de vedere istoric și lingvistic. P. Caraman[64] a arătat că la data cînd slavii au pătruns în spațiul Daciei antice, poporul român, ținînd de Biserica Romei, avea un limbaj religios latin constituit. Era firesc, așadar, ca slavii creștinîndu-se să împrumute termenul *Crăciun* de la români. Această situație ne atestă faptul că slavii nu au un termen general pentru această sărbătoare, pe cînd românii, în toate dialectele, au același cuvînt pentru desemnarea nașterii lui Isus. H. Schuchardt[65] observase lipsa unui termen comun la slavi și considerase pe temeiul acestui argument lingvistic ca și Jagić[66], că slavii ar fi împrumutat cuvîntul de la români. P. Caraman conclude însă ferm că toate popoarele slave vecine cu românii, adică bulgarii, sîrbii, cehii, ucrainenii, folosind cuvîntul *Crăciun* paralel cu altul autohton, dovedesc că centrul de răspîndire a fost mediul etnic românesc.

Tot din limba română, consideră același filolog, au luat termenul *Crăciun* și maghiarii care, după creștinarea lor din secolul XI, au avut contacte strînse cu românii. Polnoglasia din cuvîntul *karacson*, socotit de origine slavă și pus în relație cu *koročun* din *Cronica de la Novgorod* (1143), se explică pe terenul limbii maghiare[67] ca și *palacsinta* din românescul *plăcintă* sau ca *barat* din slv. *brat*.

Etimonul pus în circulație de M. Vasmer[68], anume cuvîntul sîrbocroat *kračali*<*koročali* „faire des enjambées" este respins, pe criterii semantice, de Al Rosetti[69]. Lingvistul român susține etimonul latin *creatio*, dar consideră, bazat pe criterii fonetice, că termenul românesc *Crăciun* provine din latină prin filieră slavă meridională. Pornind de la premisa că unii termeni au pătruns în română prin intermediar slav din pricină că prezintă caractere fonetice proprii slavei, Al. Rosetti afirmă că : „termenii *Crăciun, colindă, Rusalii, Troian* nu sînt urmași direcți ai termenilor latini *creatione, calendae, Rosaria, Traianus*, ci reproduc forme slave meridionale *kračun, koleda, rusalija, Trojan*"[70]. Ipoteza aceasta are însă o replică îndreptățită în lingvistica românească. Al.

---

[60] Fr. Miklosich, *Die Slavischen Elemente in Rumänischen*, Wien, 1861. Etimonul slav este presupus însă ca „ein dunkles Wort" (p. 26).

[61] G. Weigand, *op. cit.*, p. 98—104.

[62] A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. II, Frankfurt a. M., 1879.

[63] A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 17.

[64] P. Caraman, *op. cit.*, p. 35.

[65] H. Schuchardt văzuse lipsa unui termen comun la slavi : (cf. „Arch. Sl. Phil.", IX, 256, apud P. Caraman, *op. cit.*, p. 35). Pornind de la acest fapt, el credea că slavii ar fi împrumutat termenul de la români și nu viceversa (cf. „Literaturblat für Germ. u. Rom. Philol.", 1886, nr. 3).

[66] V. Jagić se întreabă : „Oare nu slavii l-au împrumutat de la români" ? (cf. „Archiv für Slavische Philologie", II, p. 610).

[67] Pentru raporturile lingvistice româno-maghiare, vezi Géza Bléby, *Influența limbii române asupra limbii maghiare*, Sibiu, 1941, și, mai ales, L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente in Rumänischen*, Budapest, 1966.

[68] M. Vasmer, *op. cit.*, p. 633. Max Vasmer concludea că forma rusă *karačun* ar putea reprezenta forma românească dintr-un stadiu vechi, cu „a" din prima silabă nesincopat, anume *cărăcțune*<*calationem* (cf. Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române*, în „Dacoromania", III, 1922—1923, p. 183).

[69] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 558.

[70] Idem, *op. cit.*, p. 274.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Graur[71] și, înaintea sa, T. Papahagi, N. Drăganu și Al. Ciorănescu[72] au explicat, pe teren românesc, evoluția etimonului latin *creationem* la cuvîntul *Crăciun*, fapt la care ne raliem și noi.

5. Evoluția fonetică a etimonului *creationem* la termenul *Crăciun* a fost lămurită în lingvistica românească, dar fenomenele semantice și probele istorice care susțin acest etimon nu au fost cercetate în toată complexitatea lor. Etimonul *creație* a fost pus în circulație, cu un secol în urmă, de latinistul ieșean Aron Densușianu, dar nemotivat semantic. La această ipoteză au aderat filologi ca O. Densusianu, T. Papahagi, P. Caraman, Al. Rosetti, Al. Graur, G. Ivănescu, sau teologi ca Th. Manolache[73] și D. Bălașa[74], însă fără să lămurească istoria acestui cuvînt. Al. Ciorănescu a încercat să rezolve problema semantică a cuvîntului *Crăciun* dar, observînd că termenul *creatio* cu sens de „creație a lui Isus" contravine termenului *natalis* cu sens de „naștere a lui Isus" a renunțat la acest drum. Al. Ciorănescu afirmă : „Etimonul *creationem* a fost deja propus, dar cu înțelesul de „creație" sau „naștere"... Această soluție nu pare posibilă pentru că ar fi o directă negație a dogmei creștine a *Încarnării* (născut, iar nu făcut) și pentru că ar lăsa fără obiect personificarea și fără explicație numele de persoană *Crăciun*" (*op. cit.*, p. 246). Al. Ciorănescu, pornind de la faptul că în Romania Apuseană *creationem* are descendenți[75] cu sens de „copil" (sard. *kriathone*, v. sp. *criazón*, sp. *crio* sau *criatura*, pg. *criado* și *criança*, it. *creatura*) propune această motivație : „Crăciun trebuia să însemne la început „copilul Isus" care astfel explică uzul pe care cuvîntul l-a dobîndit ca nume de persoană și de familie și, mai tîrziu, personificarea sărbătorii" (*ibidem*). În concluzie, Al. Ciorănescu consideră că „etimologia *creationem* > *Crăciun* este, foneticește, normală și, din punct de vedere semantic, logică, dacă se pornește de la semnificația de copil" (*ibidem*). Ipoteza lui Al. Ciorănescu este argumentată lingvistic însă, pe plan semantic, acest învățat nu a

[71] Al. Graur, *op. cit.*, p. 1.

[72] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 246.

[73] Th. Manolache, *Cîteva considerații despre originea și etimologia cuvîntului „Crăciun"*, în revista „Mitropolia Olteniei", XX, 1968, nr. 1—2, p. 143—146.

[74] D. Bălașa, *Cuvîntul românesc „Crăciun" în antroponimie, toponimie, folclor și etimologie*, în revista „Mitropolia Olteniei", XXV, 1973, nr. 1—2, p. 97—140 : „Avînd în vedere că Biserica daco-română, în primele secole, a fost în legătură directă cu Apusul și că în cult se întrebuința limba latină, iar în difuzarea ideilor creștine, de la om la om, se utiliza latina vulgară, socotim că sărbătoarea Nașterii Domnului s-a întronat la 25 decembrie încă de la început (...) Înainte de fixarea doctrinei hristologice, ea (sărbătorea *Născutului)* s-a numit *Crăciun* de la *creation* sau **creatiun*, etimon vulgar... [adică] sărbătoarea *Creatului*" (p. 138). „Cuvîntul *Crăciun* este cel mai vechi cuvînt popular, creat odată cu creștinarea poporului român, înainte de 325" (p. 139)... „Etimologia cuvîntului *Crăciun* pornește de la latinul vulgar *creatium*⟨*creationem. Crăciunul*⟨*creaciun*, inițial a fost sărbătoarea *Creatului*. Oficial, acest cuvînt a fost înlocuit, la 325, cu *Născutul*, din care a rezultat sărbătoarea *Născutului*" (p. 140). Sîmburii de adevăr istoric, din acest articol, în ciuda unor inexactități, de ordin lingvistic și istoric, nu trebuie schimbați pe romantice monede dacice. D. Bălașa, peste un deceniu, și-a schimbat opinia, căci în articolul *Crăciun, cuvînt dacic*, tipărit în „Noi tracii", XIII, 1984, nr. 121, p. 12—15, susține că : „Etimologia cuvîntului ⟨Crăciun⟩ pornește de la dacicul *creation*⟩*creaciun* „Sărbătoarea Creatului", înlocuită la 325 e.n. cu „Sărbătoarea Născutului" (p. 15). Această frază conține două erori : 1. Argumentul semantic arian e subordonat unei ipoteze lingvistice false pentru că termenul *creatio* nu e dac, ci latin, 2. Sărbătoarea *Creatului* nu a fost înlocuită, în 325, cu Sărbătoarea *Născutului*, căci arianismul a fost cult oficial în Imperiu pînă la Theodosius, iar după aceea a proliferat la goți și a înflorit, secole de-a rîndul, la gepizi.

[75] I. Pauli, *Enfant, Garçon, Fille dans les langues romanes*, Lund, 1919.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

demonstrat : 1. cum s-a produs schimbarea semantică de la *creatio* la *Crăciun* fără să contrazică dogma *Născutului*, în spațiul Romaniei Orientale unde nu s-au păstrat descendenți ai etimonului latin cu sens de „copil" și 2. de ce nu s-a realizat acest salt semantic în Romania Apuseană, spațiul în care s-a impus *natalis*, atît timp cît termenul *creatio* are descendenți cu sens de „copil" în limbile din această zonă.

Ne oprim aici cu relatarea cercetării originii termenului *Crăciun* precizînd că, în urma acestui excurs, am desprins direcțiile exegezei și am analizat argumentele principale formulate pînă azi.

II. CREȘTINISMUL ȘI ETNOGENEZA POPORULUI ROMÂN

1. Procesul etnogenezei[76] poporului român se sprijină pe două componente care se interferează : *romanizarea* și *creștinarea*[77]. Începuturile romanizării coboară înaintea erei noastre, la etapa cuceririlor romane în Balcani, iar creștinarea se înfiripă încă din primul secol al erei noastre. Nu avem dovezi arheologice despre pătrunderea creștinismului în Dacia, în primul veac al erei noastre, dar știm din izvoare literare că apostolul Andrei a trecut prin Scytia Minor, iar apostolul Pavel a păstorit în Moesia din dreapta Dunării. Eusebius din Caesarea spune : „Cînd sfinții apostoli și ucenicii Mîntuitorului nostru s-au răspîndit pe tot pămîntul, lui Toma, după spusele, tradiției, i-au căzut sorții țara Parților, lui Andrei Scitia, lui Ioan Asia unde și-a petrecut viața pînă ce a murit în Efes ; Petru pare să fi predicat evreilor răspîndiți în Pont, Galatia, Bithynia, Cappadocia și Asia pentru ca la urmă, ajuns la Roma, să fie răstignit cu capul în jos, așa cum singur dorise să pătimească. Ce să mai spun de Pavel care, după ce vestise Evanghelia lui Christos, din Ierusalim pînă în părțile Illyriei, a suferit martiriul la Roma"[78]. Misiunea apostolului Andrei la gurile Dunării rămîne însă probabilă[79] atît timp cît nu este confirmată de alte izvoare literare și, mai ales, de piese arheologice sau epigrafice.

---

[76] Bibliografia referitoare la istoria creștinismului în Dacia Traiană sau Dacia Aureliană, scrisă în limbi străine sau în limba română, nu a fost publicată, în țara noastră, într-un volum special. Lucrări generale sau speciale redactate de autori români privind istoria creștinismului timpuriu în Imperiul Roman și, inclusiv, în provinciile dunărene, au fost înregistrate în *Bibliografia clasică românească* (coordonată pentru perioada antebelică, de N. Herescu și continuată, în perioada postbelică, de I. Fischer) precum și în *Bibliografia selectivă* alcătuită de N. Gudea și I. Ghiurco, anexată la volumul *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988.

[77] R. Vulpe, *Romanitate și creștinism — coordonate ale etnogenezei*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p. 113—116.

[78] Eusebius din Caesarea, *Istoria Bisericească*, în vol. *Eusebii Opera*, vol. II, ed. Ed. Schwartz, Leipzig, 1903, cap. III, 1., și Eusebius din Caesarea, *Scrieri, Istoria Bisericească*, traducere de T. Bodogae, București, 1987, p. 99.

[79] D. M. Pippidi consideră „subredă și izolată" informația lui Eusebiu privind creștinarea timpurie a litoralului dobrogean (cf. studiul *Izvoarele literare ale creștinismului daco-roman*, în vol. *Contribuții la istoria României*, București, 1967, p. 490. Unii istorici îi acordă însă credit : J. Zeiller, *Les origines chretiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain*, Paris, 1918, op. 29 sqq. ; S. Stănescu, *Originea creștinismului la Român*, București, 1891, p. 9 sqq. ; I. Popescu-Spineni, *Vechimea creștinismului la Români*, București, 1934 ; Anton Velcu, *Contribuții la creștinismul daco-roman în sec. I—IV d. Ch.*, București, 1936. Alți cercetători nu acordă credit acestui apostolat : C. Auner, *Predicat-a un apostol în România ?*, în „Revista catolică", I, 1912, p. 40—58, și R. Netzhammer, *Die christliche Altertümer der Dobrudscha*, București, 1918, p. 6 sqq.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Religia creştină, cea mai înaltă ideologie religioasă creată în antichitate, cu forme de cult simple şi cu un sistem de virtuţi răsplătit prin fericire eternă se răspîndeşte şi se organizează în Dacia, în mod cert, în secolul al II-lea e.n. aşa cum s-a petrecut în tot Imperiul Roman.

2. După victoria lui Traian asupra lui Decebal, creştinismul se răspîndeşte printre militari, coloni, negustori, misionari veniţi, îndeosebi, din Orient, unde creştinismul se dezvoltase în primul veac, prin predicile lui Christos. Dezvoltarea creştinismului în Imperiul Roman, în secolul II e.n., e atestată de izvoare literare şi arheologice. Tertulian spune : *Hesterni sumus et vestra omnia implevimus urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, decurias, palatium, senatum, forum (Apologia, 37).* „Sîntem de ieri şi am umplut toate oraşele voastre, locuinţele, cetăţile, municipiile, consiliile, castrele chiar, adunările poporului, palatele, senatul, forul". La difuzarea treptată a creştinismului, în concordanţă cu starea de spirit a societăţii, au contribuit multe cauze : înlăturarea barierelor etnice şi sociale, definitivarea evangheliilor canonice în limba latină, organizarea vieţii creştine în jurul bisericilor locale, politica toleranţă[80] a statului roman faţă de creştini etc. Împăraţii Traian, Hadrianus şi Antonius Pius sînt generoşi cu creştinii, iar persecuţiile[81] din vremea lui Marc Aureliu, Decius şi Galienus sînt îndreptate, îndeosebi, contra celor avuţi, a funcţionarilor de stat şi a militarilor. Au existat însă decenii întregi, în secolul II şi III, în care creştinismul s-a dezvoltat nestingherit.

3. Paralel cu răspîndirea şi organizarea creştinismului, misionarii şi episcopii duc polemici asupra dogmelor căci acum, în secolul II e.n., se nasc primele erezii dintre care cea mai importantă este gnosticismul[82]. În Dacia, ca în toate provinciile de graniţă ale Imperiului, creştinismul se dezvoltă, în concurenţă cu diverse culte păgîne, aduse aici *ex toto orbe Romano*. Zeităţi romano-italice, orientale, traco-frigiene, celtice, germanice sînt atestate în inscripţii şi arte plastice. Aceste culte diverse au contribuit însă la procesul romanizării deoarece credincioşii de diverse naţiuni ascultau predica în limba latină, dovadă că în templele lor se găseau statui cu inscripţii latine sau cu o *interpretatio* iconografică romană. Cultele păgîne cunosc, în secolul III e.n., un sincretism pronunţat, iar după retragerea aureliană cedează locul creştinismului care le va asimila selectiv. În jurul anului 300 e.n., cum afirmă V. Pârvan, „creştinismul, în formă latină, ajunsese biruitor pînă la Dunăre, pe toată întinderea ei, de la lagărele retice, la cele scitice"[83].

4. Prezenţa comunităţilor creştine în Dacia, în secolul II e.n., este atestată atît de izvoarele literare cît şi de cercetările arheologice[84]. Mărturiile lui Tertulian şi Origen au provocat o celebră polemică în rîndul filologilor şi

[80] J. Beaujeau, *La religion romaine à l'apogée de l'Empire. La politique religieuse des Antonins*, Paris, 1955.

[81] Pentru persecuţiile creştinilor în secolele II—IV, vezi *Actele martirice*, studiu introductiv, traducere, note şi comentarii de Pr. prof. Ion Rămureanu, Bucureşti, 1982.

[82] Gnosticismul este o doctrină teologică eretică, bazată pe *gnosis*, „cunoaştere relevată", în care divinitatea supremă, inaccesibilă, emană *eoni*, fiinţe intermediare între Dumnezeu şi lume, reprezentate pe talismane şi amulete cu inscripţii cabalistice, avînd puteri miraculoase. Gnosticii propagă negarea originii divine a lui Christos, ascetismul, atitudine antistatală (cf. J. Marques-Rivière, *Amulets, talismanes et pentacles dans les traditions orientales et occidentales*, Paris, 1950. Pentru piesele gnostice din Dacia, vezi N. Gudea şi I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 101—105.

[83] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 73.

[84] N. Gudea şi I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 99—110 şi passim.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

istoricilor români din pricina minimalizării sau suprasolicitării lor. Istorici ca Pârvan[85] sau Pippidi[86] consideră că textele literare ale părinților bisericii sînt contradictorii și neconcludente în privința „creștinismului din stînga Dunării înainte de 250". A. Velcu[87] și I. Popescu-Spineni[88] găsesc însă temeiuri sigure pentru ipoteza unei răspîndiri timpurii a creștinismului la daco-romani.

Tertulian enumeră printre creștini pe sarmați, pe daci și pe sciți: *„et Gallianum diversae nationes et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita et Sarmatorum et Dacorum et Germanorum et Scytharum et abditarum multarum gentium et provinciarum et insularum nobis ignotarum et quae enumerare minus possumus; in quibus omnibus locis Chirsti nomen, qui iam venit et regnat"*[89] iar Origen, după cîteva decenii, menționînd aceleași popoare, evaluează altfel procesul evanghelizării: *Quid autem dicamus et Britannis aut Germanis qui sunt circa Oceanum vel apud barbaros Dacos et Sarmatos et Scythas quorum plurimi nondum audierunt evanghelii verbum audituri sunt autem in ipsa saeculi consummatione"*[90]?

Mărul discordiei îl constituie sintagma *quorum plurimi* pe care A. Velcu și Popescu-Spineni o leagă de *Dacos, Sarmatos* și *Scythas*, iar A. Iordănescu[91] de toate neamurile enumerate. Pippidi optează pentru varianta din urmă și explică informația negativă a lui Origen prin textul scriitorului creștin Macarios Magnes care afirmă că „barbarii rătăcitori" din nordul Dunării nu cunoscuseră, în sec. IV e.n., evanghelizarea. Acești barbari, precizează D. M. Pippidi[92], ar fi însă „cuceritorii germani" nu „băștinașii sedentari", căci goții lui Athanaric, păgîni, au obligat pe Ulfila să se retragă în Moesia.

Textele literare, cercetate izolat, sînt neconcludente, dar corelate cu izvoarele arheologice și epigrafice precum și cu stadiul răspîndirii creștinismului în alte provincii de graniță ale Imperiului nu mai sînt astăzi o premisă pe care „nu o putem dovedi, nici respinge[93], cu probe ajutătoare. Istoricii au demonstrat existența comunităților creștine, încă din secolul III e.n., nu numai în *Dacia Malvensis*[94], ci chiar în *Dacia Traiana*[95]. Creștinismul propagat

---

[85] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 5 sqq.

[86] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 482 sqq.

[87] A. D. Velcu, *op. cit.*, passim.

[88] I. Popescu-Spineni, *op. cit.*, passim.

[89] Tertulian, *Liber adversus Iudaeas*, 7 : „Și diverse neamuri ale galililor și locurile britanilor, inaccesibile romanilor, [au fost] supuse într-adevăr lui Christos, și ale sarmaților și ale dacilor și ale germanilor și ale sciților și ale multor neamuri depărtate și ale multor provincii și insule necunoscute nouă și pe care mai puțin putem să le enumerăm ; în toate aceste locuri numele lui Christos, care a venit, domnește".

[90] Origines, *Ad. Math. comment.*, 24, 9 : „Ce să mai spunem despre Britani și despre Germani, care se află lîngă Ocean, sau privitor la barbarii Daci și Sarmați și Sciți dintre care cei mai mulți încă n-au auzit cuvîntul Evanghelici, dar sînt gata să-l audă prin chiar petrecerea timpului".

[91] A. Iordănescu, *Observațiuni asupra originilor creștinismului daco-roman*, în „Revista clasică", XI—XII, 1939—1940, p. 199—200.

[92] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 496.

[93] E. Condurachi în recenzia despre studiile lui A. D. Velcu și I. Popescu-Spineni (v. nota 72) consideră că : „Problema începuturilor creștinismului în Dacia nu face nici un pas înainte cu aceste două izvoare : rămîne ca o simplă posibilitate pe care nu o putem nici dovedi nici respinge" (v. revista „Biserica ortodoxă română", LV, 1937, p. 353).

[94] D. Tudor, *Oltenia Romană*, București, 1958.

[95] N. Gudea și I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 132.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

prin forme misionare organizate a cucerit, în sec. IV e.n., tot Imperiul, devenind prin edictele[96] lui Constantin cel Mare, religie oficială.

5. După acest triumf oficial, creştinismul existent în Dacia din stînga Dunării de peste două veacuri, se intensifică, adăugînd la principiile sale evanghelice prestigiul Imperiului Roman. Acum sînt convertiţi numeroşi locuitori daco-romani din teritoriul părăsit de Aurelian, dar şi mulţi migratori goţi care stăpîneau atunci Dacia din nordul Dunării. Regele got Athanaric[97] a persecutat pe creştinii pătrunşi printre supuşii săi goţi şi băştinaşi. Martirul Sava[98] a fost înecat, de ostaşii goţi, în Buzău.

În lupta dintre Athanaric şi Fritigern, primul învinge, dar Fritigern se retrage în sudul Dunării şi cere ajutor militar de la împăratul Constantius. Bizantinii i-au dat ajutor în schimbul ocrotirii creştinilor din nordul Dunării. Fritigern, aliat cu romanii, l-a învins pe Athanaric. După victoria lui Fritigern, goţii din spaţiul carpato-danubian au trecut, în mare număr, la creştinism. Păstorul goţilor era celebrul Ulfila, hirotonist ca episcop, în 341 e.n., de patriarhul din Constantinopol, semiarian, Eusebiu din Nicomedia. În vremea persecuţiilor creştinilor de către Athanaric, Ulfila s-a retras în sudul Dunării, devenind episcop de Nicopolis. Nu peste mult timp, după invazia hunilor, în 76 e.n., vizigoţii, în frunte cu Athanaric, sînt primiţi în Imperiu, ca federaţi, şi trec la creştinism.

Aşadar, în secolul IV e.n. comunităţile creştine de pe meleagurile patriei noastre[99] erau puternice şi sprijinite de Imperiul Roman[100]. Creştinismul în

---

[96] Primul edict prin care se pune capăt persecuţiilor creştine şi se acordă bisericii creştine libertate de cult a fost dat de Galerius, la Serdica, în anul 311, cu puţin înainte de moartea sa. Textul latin al acestui edict de toleranţă ne-a fost transmis de Lactantius *(De morte persec.*, 34), iar versiunea greacă de Eusebius din Caesarea *(Hist. eccl.*, VIII, 17). Prin edictul de la Milan, din anul 313, luna februarie, Constantin cel Mare acordă libertate tuturor religiilor şi ordonă să fie restituite bisericii creştine lăcaşurile de cult şi bunurile confiscate. Tot în anul 313, luna iunie, împăratul Licinius, victorios asupra lui Maximus, dă un *mandatum* la Nicomedia pentru ocrotirea libertăţii de cult a creştinilor, păstrat tot de Lactantius, în limba latină, şi de Eusebius din Caesarea, în limba greacă.

[97] Eusebius din Caesarea, *Chronicon* (Berlin, 1902, ed. R. Helm): „Anno 369 p. Chr., Athanaricus, rex Gotharum, in Christianos persecutione commota plurimos interfecit et de propriis sedibus in Romanum solum expellit („În anul 369 d. Chr., Athanaric, regele goţilor, dezlănţuind o persecuţie asupra creştinilor, a ucis foarte mulţi şi i-a alungat, din locuinţele lor, pe pămînt roman" (245, 20). Persecuţia creştinilor de către Athanaric e relatată în multe izvoare. Au gustinus spune: „rex Gothorum in ipsa Gothea persecutus est Christianos crudelitate mirabile cum ibi non essent nisi catholici quorum plurimi martyrio coronati" *(De civitate dei*, XVIII, 52). Regele got Athanaric a persecutat şi pe arieni, dovadă că Ulfila se retrăsese în sudul Dunării. Iordanes, în *Getica*, 131, precizează că împăratul Valens a întărit arianismul la vizigoţi, după ce aceştia, ameninţaţi de huni, au fost primiţi în Moesia, şi, prin vizigoţi, arianismul s-a răspîndit la ostrogoţi şi gepizi.

[98] M. Păcurariu, *Creştinismul daco-roman în nordul Dunării în secolul IV. La 1600 de ani de la moartea Sf. Sava Gotul (12 aprilie 372)*, în „Mitropolia Ardealului", an. XVII, nr. 3—4, 1972, p. 191—200, şi I. Ionescu, *Sansala, primul creştin daco-roman atestat documentar*, în „Mitropolia Olteniei", an. XXII, 1970, nr. 5—6, p. 485—490.

[99] Pentru romanizarea şi creştinarea provinciilor dacice, vezi V. Pârvan, *op. cit.*, Bucureşti, 1911; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucharest, 1938; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, 1945; M. Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, Bucureşti, 1969, şi N. Gudea şi I. Ghiurco, *op. cit.*, Oradea, 1988.

[100] Politica externă a Imperiului urmărea pacificarea barbarilor, iar în teritoriul daco-roman, întărirea şi organizarea comunităţilor existente. Întîlnim, în secolele II—III, un misionarism „spontan", dar în secolul IV se impune un misionarism „statal" căci acum creştinarea daco-romanilor coincidea cu interesele politice ale Imperiului.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Creștinarea gepizilor, ca și a ostrogoților, s-a petrecut după retragerea vizigoților în Moesia și Dacia Ripensis, prin tratatul cu împăratul Valens din anul 382, în urma invaziei hunilor în Dacia de la nordul Dunării în anul 376. Misionarii care i-au creștinat au fost vizigoți arieni. Iordanes, în *Getica*, XXV, 133, ne relatează acest eveniment : *Sic quoque Vesegothae a Valente imperatore Ariani potius quam christiani effecti. De cetero tam Ostrogothis quam Gepidis parentibus suis pro affectionis gratia evangelizantes huius perfidiae culturam e docentes omnem ubique linguae huius nationem ad culturam huius sectae invitaverunt*[119].

În secolul V, gepizii nu trecuseră toți la creștinism, căci Salvianus, în 450, ni-i prezintă pe gepizi între popoarele păgîne, alături de huni, saxoni și franci : *Nam cum omnes, ut iam ante diximus, barbari aut pagani sint aut heretici, ut de paganis, quia prior illorum error est, prius dicam, gens Saxonum fera est, Francorum infidelis, Gepidarum inhumana, Chunnorum impudica. Si fallat Chunus vel Gepida, quid mirum est. Numquid Scytharum aut Gepidarum inhumanissimi ritus in maledictum atque blasphemiam domini Salvatoris inducunt*[120] (*De gubern. Dei*, 67—68). În secolul VI, gepizii sînt arieni căci Procopius, istoric bizantin, ne prezintă semințiile germanice ca ariene (cf. BV, I, 31), iar Chyrillos Scythopolitanus[121] († 557) confirmă arianismul acestor seminții (gepizi, ostrogoți și vandali) pe care Justinian vroia să-i cucerească. C. Diculescu are dreptate cînd conclude ; : „Creștinismul a fost introdus la gepizi pe la mijlocul secolului V, curînd după distrugerea puterii hunice în 454. Unei date mai vechi îi stă în cale știrea citată de Salvian. În același timp se pune și creștinarea ostrogoților prin misionari vizigoți"[122].

Gepizii au înfrînt pe huni, după moartea lui Atila, în anul 476, la Nedao, dar peste un secol, în 571, gepizii sînt învinși de avari, aliați cu slavii. Gepizii înfrînți primesc autonomie de la avari și rezistă, ca popor, pînă în secolul IX.

Confesiunea ariană era similară cu a vizigoților. Pentru ei Isus era, ca în dogma Trinității lui Ulfila, un *deus creatus* și un *deus creationis mundi*. Gepizii, la rîndul lor, au creștinat, prin misionari, pe heruli, colonizați de Justinian, în 536, lîngă Singidunum. Creștinarea ariană a herulilor avea ca scop politic atragerea lor contra bizantinilor ortodocși. Arianismul gepizilor cedează credinței ordodoxe, tîrziu, după distrugerea regatului lor, în același timp cînd longobarzii, în Italia, și vizigoții în Spania, trec la catolicism. Trecerea gepizilor arieni la ortodoxism e confirmată de refugiul la Constantinopol, la împăratul Iustin II, a episcopului gepid Thrasaric și a principelui gepid Reptila, după moartea regelui Cunimund, în luptă cu avarii și slavii. Înfrîngerea gepizilor în secolul VI a făcut ca, în spațiul carpato-danubian, gepizii să de-

[119] „Și astfel vizigoții au fost făcuți de către împăratul Valens mai degrabă arieni decît creștini. De altfel, predicînd evanghelia cu zel atît ostrogoților cît și gepizilor care se înrudeau cu ei, învățîndu-i cultul acestei erezii, [vizigoții] au invitat toate neamurile de limba lor la cultul acestei secte".

[120] „Căci pe cînd toți barbarii sînt sau păgîni sau eretici, cum deja am spus, voi vorbi mai întîi despre păgîni, deoarece păcatul acelora este mai dinainte : neamul Saxonilor este sălbatic, al Francilor infidel, al Gepizilor inuman, al Hunilor desfrînat. Dacă Hunul sau Gepidul greșește ce este de mirare ? Oare nu riturile foarte inumane ale Sciților și ale Gepizilor duc la ocara și blasfemia domnului Mîntuitor ?".

[121] Chyrillos Scythopolitanus, *Vita S. Sabae*, LXXII, în *Ecclesiae Graecae Monumenta*, Paris, 1886, p. 344.

[122] C. Diculescu, *op. cit.*, p. 11.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

politice și ecumenice. Episcopul Ulfila a întemeiat o școală misionară[133] din rîndul căreia s-au ridicat Auxentius din Durostorum, Maximinus, Palladius din Ratiaria. A murit la Constantinopol, în anul 381, la sinodul ecumenic convocat de Împăratul Theodosius cel Mare.

Opera lui Ulfila, scrisă în trei limbi, s-a păstrat parțial deoarece a fost arsă de regele vizigot Reccaret, în Spania, în urma convertirii la catolicism. Din *Biblia* lui Ulfila a rămas doar *Codex Argenteus*[134] în regatul ostrogot din Italia. Episcopul Ulfila, prin predicile și scrierile sale în limba latină, a întărit romanizarea[135] și creștinarea strămbunilor geto-daci de pe ambele maluri ale Dunării.

2. Doctrina Trinității predicată de episcopul Ulfila, cum spune Auxentius[136], este bazată pe *Scriptură* și *Tradiție*. În concepția episcopului got există „un singur Dumnezeu adevărat, tatăl lui Christos, singur nenăscut, fără început, fără sfîrșit, etern, nevăzut, nemuritor, nestricăcios" (*unum solum verum Deum, patrem Cristi, solum ingenitum, sine principio, sine fine, sempiternum invisivilem, inmensum, inmortalem, incoruptivilem*), căruia îi conferă printre alte atribute și pe acela că e „incomunicabil, fără substanță corporală, necompus, neschimbător, neîmpărțit, nemișcat, neavînd nevoie de nimic, inaccesibil, indivizibil, necondus, necreat, nefăcut, desăvîrșit în existența sa" (*incommunicativilem, substantia incorporalem, incompositum, immutavilem, indivisum, inmovilem, inindigentem, inaccesivilem, inscissum, inregnatum, increatum, infectum, perfectum, perfectum in singularitate extantem*). Acest Dumnezeu suprem, inaccesibil, de neîmpărțit, imobil este însă bun și pentru a-și releva bunătatea a creat pe Christos · „Acesta, pe cînd era singur, nu pentru a-și împărți sau micșora divinitatea sa, ci pentru a-și arăta bunătatea și puterea sa, prin singura-i voință și putere, a creat pe Dumnezeul unul născut, l-a conceput, l-a făcut și l-a pus temelie" (*Qui cum esset solus, non ad divisionem vel diminutionem divinitate suae, sed ad ostensionem bonitatis et virtutis suae, sola voluntate et potestate, unigenitum deum creavit et genuit, fecit et fundavit*). Așadar, Ulfila concepe pe Dumnezeu ca o unitate absolută, indivizibilă, care exclude separația substanței sale. El a creat pe unicul său *Fiu* prin puterea și voința sa, nu pentru a-și împărți sau micșora substanța, ci pentru a-și manifesta bunătatea și iubirea sa. *Fiul* lui Dumnezeu nu este nici ca la niceeni, o ființă consubstanțială cu *Tatăl*, dar nici ca la arieni, o creatură ieșită din nimic înainte de apariția materiei primordiale.

3. Bazat pe *Scriptură* și *Tradiție*, Ulfila consideră pe Christos ca „al doilea Dumnezeu și creator a toate" (*secundum deum et auctor omnium*) avînd mai mare pe *Tatăl* său. Auxentius, în testamentul episcopului got, precizează deosebirea dintre divinitatea *Tatălui* și a *Fiului* astfel : „este diferență între

---

[133] Fr. Kauffmann, *Aus der Schule des Wulfila. Auxentii Durostorensis Epistula de fide, vita et obitu Wulfilae*, în *Zusammenhang der Dissertatio Maximini contra Ambrosium, herausgegeben vor in Texte und Untersuchungen zur Altgermanischen Religionsgeschichte*, Strassburg, 1899.

[134] V. Gheorghiu, *Codex Argenteus Upsalensis*, București 1939.

[135] H. Mihăescu, *Auxentius din Durostorum, izvor pentru latina balcanică*, în vol., *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 610 ș.u.

[136] Iorgu Stoian, *Auxentius, episcop arian de Durostor*, București, 1938 (extras din „Biserica ortodoxă română", an. LVI, 1938, nr. 7—8). În acest extras este reprodusă și tradusă *Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae*, scrisă de Auxentius Durostorensis. Manuscrisul epistolei lui Auxentius, păstrat la Biblioteca din Paris, a fost editat, la Hanovra, în 1840, de filologul german Georg Waitz.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

dumnezeirea Tatălui și a Fiului, a Dumnezeului nenăscut și a Dumnezeului unul născut, că Tatăl este într-adevăr creatorul creatorului, însă Fiul creatorul întregii creațiuni, că Tatăl este dumnezeul Domnului, iar Fiul este dumnezeul universalei creaturi" (*differentiam esse divinitatis Patris et Fili, dei ingeniti dei unigeniti et Patrem quidem creatorem esse creatoris, Filium vero creatorem esse totius creationis*; *et Patrem esse deum domini Filium autem deum esse universae creaturae*). În activitatea sa misionară, Ulfila nu coboară pe Christos la treapta unei creațiuni perfecte, de natură umană, ca arienii, ci-i conferă perfecțiune de natură divină. Ulfila nu afirmă că *Fiul* este egal și consubstanțial cu *Tatăl*, ca niceenii, ci spune că *Fiul* este un Dumnezeu *creat* de *Tatăl* și, în același timp, un Dumnezeu *creator al lumii*, subordonat însă părintelui său divin. Între *Tată* și *Fiu* nu există identitate de substanță, ci asemănare în manifestarea și acțiunea lor divină. Cum *Tatăl* pentru a-și arăta puterea și iubirea a creat pe fiu din nefiind (ἐξ οὐκ ὄντων), tot astfel *Fiul* pentru a face să strălucească iubirea și puterea *Tatălui*, a creat lumea din nefiind. În disputa raporturilor dintre *Tată* și *Fiu*, dintre οὐσία și ὑπαρτασις, măr de ceartă între niceeni și arieni, Ulfila a subscris la simbolul semiarian de la Rimini și Constantinopol în care se precizează: „Noi respingem numele de substanță (οὐσία) pe care nu-l au Scripturile și admitem că Fiul este întrutotul asemănător Tatălui, cum zic Scripturile"[137]. Pentru Ulfila substanța și voința divină sînt separate. Acest fapt este evident și în traducerea *Bibliei* în limba gotă. În *Epistuly către Filipieni*, II, 6, sintagma greacă ἴσα θεῷ pe care Luther o traduce cu *Got gleich sein*, Ulfila o echivalase cu *galeiks Guthai*. Adjectivul *galeiks* pentru ἴσα arată un raport de asemănare nu de identitate. Judecînd această echivalare, exegeții consideră că „dacă episcopul got cu intenționat a tradus pe ἴσος prin *Galeiks*, locul este desigur întreținut de arianism"[138]. Ulfila, în calitate de misionar, nu era însă nici ortodox nici arian, ci era îndurerat de cearta trătească dintre niceeni și arieni. El acceptă simbolul semiarian care, pentru creștinismul predicat unor barbari, era mai simplu și mai ușor de receptat.

4. Concepția episcopului got despre *Sfîntul Duh* este la fel de interesantă: „Sfîntul Duh nu este nici Tată, nici Fiu, ci a fost făcut de Tatăl, prin Fiu, înainte de toate și nu este nici primul, nici al doilea, ci a fost așezat de primul, prin al doilea, pe treapta treia (*Spiritum sanctum non esse nec patrem, nec filium, sed a patre per filium ante omnia factum*; *non esse primum nec secundum, sed a primo per per secundum in tertio gradu creatum*). Mai departe precizează că acesta nu este „nici Dumnezeu, nici Domn, nici autor, nici creator, ci luminător și sfințitor, învățător și povățuitor, sprijinitor și mijlocitor, slujitor al lui Christos și împărțitor de haruri, chezășie a moștenirii cu care am fost însemnați pentru ziua răscumpărării" (*nec deus, nec domiuus, non auctor, nec creator, sed iluminator et sanctificator, doctor et ducator adiutor et postulator Cristi minister et gratianum, divisor pignus hereditatis in quo signati sumus in diem redemptionis*). Pentru Ulfila și *Sfîntul Duh* este o divinitate creată, dar de rangul al treilea, subordonată lui Christos.

5. Doctrina episcopului got este, așadar, diferențiată atît de ortodocși cît și de arieni. Aceasta nu este nici ariană, cum s-a afirmat, dar nici ortodoxă, ci semiariană. Ulfila a combătut atît pe *homoiusieni* pentru faptul că nu dife-

[137] Socrates, *Hist. Eccl.*, II, 37, 41, apud C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 33.
[138] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 101.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

rențiază pregnant persoanele trinității, cît și pe *homousieni* din pricină că ei confundă persoanele Trinității. Valorificarea *Scripturii* și a *Tradiției*, gîndirea sa filosofică influențată de gnostici, stilul său clar și patetic au impus cu ușurință doctrina sa în mediul barbar care, în mod firesc, nu putea înțelege disputa metafizică a teologilor și rafinamentul filozofic al simbolului ortodox. Episcopul Ulfila era un misionar și crezul său teologic urmărea, în primul rînd, trecerea mulțimii de la politeism la monoteism și, în al doilea rînd, problema relației dintre persoanele Trinității. Episcopul got, chiar dacă ierarhizează persoanele Treimii, susține monoteismul creștin și are o contribuție însemnată la convertirea mulțimii păgîne și, implicit, la întărirea romanizării străbunilor noștri geto-daci.

V. DE LA DOGMA ULFIANĂ, LA DOGMA ORTODOXĂ

1. Originalitatea doctrinei hristologice a lui Ulfila, în raport cu doctrina conciliului de la Niceea, se reflectă și în terminologia latină. La primul sinod ecumenic, convocat de împăratul Constantin, s-a adoptat simbolul de credință care sintetiza hristologia ortodoxă față de doctrina ariană, stabilind că *Fiul* este consubstanțial cu *Tatăl*, etern și egal, născut din aceeași fire, înainte de toți vecii, dar diferit ca persoană. Reproducem textul latin tradus, mai tîrziu de Dyonisius cel Mic, după originalul grec păstrat de Eusebius din Caesarea[139]: *Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem; et in unum Dominum Jesum Christum, natum ex Patre, unigenitum, hoc est ex substantia Patris, Deum verum de Deo vero, natum non factum, homoousion, hoc est eiusdem cum Patris substantia, per quem omnia facta sunt quae in coelo et quae in terra; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit et incarnatus est et homo factus passus est resurexit tertia die ascendit in coelum unde venturus est iudicare vivos et mortuos; et in Scriptum sanctum. Eos autem qui dicunt: Erat tempus quando non erat et, priusquam nasceretur, non erat, et quia ex nullis subsistentibus factus est aut ex aliasubstantia vel essentia dicunt esse* τρέπτον, *hoc est convertibilem aut mutabilem Filium Dei, hos anathemizat catolica et apostolica Ecclesia. Et in Spiritum Sanctum dominum et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum et conglorificandum; qui loculus est per sanctos prophetas. Et baptisma in remissionem peccatorum. Expectamus resurrectionem mortuorum et vitam futuri saeculi. Amen.*

Precizăm că episcopul Procopius din Caesarea a prezentat textul Simbolului de credință împăratului Constantin, spre aprobare, dar împăratul, la

[139] Desfășurarea Sinodului de la Niceea a fost relatată de episcopul Eusebius din Caesarea, în *De vita Constantini*, III, 4—24, iar simbolul de credință de la Niceea a fost păstrat, în forma greacă originală, tot de Eusebius din Caesarea, în *Epistula ad Caesarienses*, 19—23. Episcopul recomandă enoriașilor săi acest simbol. Date interesante despre disputele aprinse în jurul formulării simbolului găsim la Athanasius, *Historia Arianorum*, 42; Vasile cel Mare, *Epistola*, 125; Ambrosius, *De fide* III, 5; Theodoretus, *Hist. Eccl.*, I, 8, 12; Socrates, *Hist. Eccl.*, 1, 8; Sozomenos, *Hist. Eccl.*, 1, 20; Gelasius, *Hist. Eccl.*, II, 25—35 etc.; cf. Hefele Leclerc, *op. cit.*, I, p. 268, și I. Bocioagă, *op. cit.*, p. 58—62.

[140] Adaosul termenului ὁμοούσιος (*consubstantialiter*), relatat de Eusebius, este confirmat de Athanasius, în *Epistula de decretis Nicaenae Synodi*. Tot Athanasius, în *Historia Arianorum*, 24, precizează că episcopul Hosius de Cordoba a determinat pe împărat să aprobe simbolul și să adauge termenul ortodox menționat.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

sfatul episcopului Hosius, a adăugat termenul ὁμοούσιος, fapt care a fost adoptat de Sinod. Constantin a primit *Simbolul* ca o inspirație a *Domnului* și l-a considerat obligatoriu pentru toți creștinii. De altfel, Sinodul a inclus și o anatemă contra celor care îl vor schimba.

Arius și alți episcopi partizani ai lui, așa cum am văzut, au fost exilați. Aceste măsuri drastice au fost însă anulate căci împăratul, dornic de instaurarea unității în biserică, a rechemat pe Arius și l-a invitat să se împace cu episcopul Alexandru. Arius, pentru a fi reintegrat în sînul bisericii, semnează un simbol de credință în care termenul ortodox ὁμοουσία este înlocuit cu termenul semiarian ὁμοιουσία. Învățătura lui Arius, prin facțiunile sale, va prolifera în Imperiu pînă în vremea împăratului Theodosius.

2. Textul latin de la Niceea precizează că *Tatăl* este făcătorul tuturor celor vizibile și invizibile (*omnium visibilium et invisibilium factorem*) și cel prin care s-au făcut toate care sînt în cer și pe pămînt (*per quem omnia factor sunt quae in coelo et quae in terra*). Așadar, în simbolul ortodox, *Tatăl* este creatorul lumii, nu Christos, cum a predicat Ulfila. Termenii latini folosiți pentru definirea divinității lui Christos sînt foarte importanți. Christos este fiul lui Dumnezeu (*natum ex Patre*), dar el este născut, iar nu făcut (*natum non factum*) și, în același timp, este consubstanțial cu *Tatăl*, *homoousion*, adică *eiusdem cum Patris substantia*. Textul canonic folosește cuvîntul *natus*, ortodox, în opoziție cu *factus* arian, insistînd pe consubstanțialitatea *Fiului* cu *Tatăl*. Această terminologie niceeană despre Christos, catolică și ortodoxă, stă la baza sferei semantice a cuvintelor *Natalis* și *Nativitas*, care s-au impus pentru sărbătoarea nașterii lui Isus în Romania Apuseană (it. *Natale*, sp. *Navidad*, fr. *Noel*, port. *Natal*).

3. Testamentul[141] episcopului got evită utilizarea termenului *natus* pentru Filius precum și precizarea consubstanțialității *Fiului* cu *Tatăl*. Pentru Ulfila, *Tatăl* se deosebește de *Fiu*, căci *Tatăl* este un *deus ingenitus*, iar *Fiul* un *deus unigenitus* pe care însă *Tatăl* l-a creat (*creavit*), căci *Tatăl* este creatorul creatorului (*creator creatoris*) iar *Fiul* este creatorul întregii creațiuni (*creatorem esse totius creationis*). În raport cu *Tatăl*, *Fiul* este un *deus secundus*, dar, totodată, creatorul universului (*deum esse universae creaturae*).

Propagarea doctrinei lui Ulfila, în secolul IV, pe teritoriul Gothiei, adică în Dacia carpato-danubiană, a impus, cum era firesc termenul *creatio*, în loc de *natalis*, pentru sfera semantică a nașterii Mîntuitorului. Acest cuvînt, *creatio*[142], s-a specializat și s-a impus în limbajul religios în secolul IV e.n., învingînd sinonime care oglindesc procesul de clarificare și de fixare a dogmei hristologice. Ulfila, vorbind de Isus, nu folosește termenul *natus*, ci cuvintele *creavit*, *fecit*, *genuit*, *fundavit* cu sens arian de „a crea din neant". Termenul *creare*, echivalent al grecescului κτίζω, exprimă foarte clar concepția ulfiană despre natura lui Christos și despre geneza universului. De altfel, cuvîntul *creare* este atestat, peste un secol, la Augustin, cu sens arian : *qui creavit cuncta de nihilo* (*Civit.* 22, 14). Putem conclude că, de la Arius la Augustin, oscilațiile terminologice ariene se soldează cu victoria lui *creare* și *creatio*.

[141] Testamentul de credință al episcopului Ulfila a fost păstrat de urmașul său spiritual Auxentius din Durostorum în *Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae*, pe care o anexăm lucrării noastre.

[142] Limbajul bisericii a utilizat pe *creatio*, pornind de la *creare* cu sens de „faire maître du néant", pentru *dies creationis Christi* (cf. A. Ernout — A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, ed. a IV-a, Paris, 1959, p. 149).

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Pe teritoriul daco-roman, în secolul lui Ulfila și Auxentius, prin *Crăciun* se înțelegea și se sărbătorea *dies creationis Christi* și, în același timp, *dies creationis mundi*, căci Christos este pentru episcopul got *creator creationis* sau *deus universae creaturae*. Notele semantice de mai sus nu erau, dogmatic vorbind, niceene, ecumenice, nici ariene, ci ulfiene, reflectînd faza primară a motivației semantice a cuvîntului *Crăciun*. Acest fenomen este normal dacă ne gîndim că în secolul al IV-lea e.n., semiarienii, spriniți de împărați au avut supremație de la Constantinus la Theodosius.

4. Termenul *Crăciun* reflectă așadar o etapă din istoria spirituală a Europei, lupta pentru cristalizarea și impunerea dogmei christologice, într-un secol de răscruce al Imperiului Roman. Pentru a înțelege bine acest adevăr istoric trebuie să renunțăm : 1. la mitul unui creștinism primar pur ortodox, 2. la ideea unui creștinism daco-roman separat de goți, și 3. la ipoteza că numele *Crăciun*, oglindind o erezie, este de sorginte populară.

Cultivarea acestor locuri comune în istoriografia noastră se bazează printre altele, pe concluzia lui V. Pârvan : „creștinarea Goților n-a avut, în specie, nici un fel de înrîurire mai de aproape, asupra daco-romanilor"[143]. Afirmarea marelui istoric, deși atenuată prin sintagmele „în specie" și „mai aproape", nu poate fi susținută în confruntare cu faptele istorice dezvăluite de Auxentius din Durostor referitoare la activitatea și testamentul de credință al lui Ulfila. V. Pârvan separă creștinismul got de cel daco-roman : „Cele două lumi creștine își împart adepții nu numai în Imperiu, ci și dincolo de hotarele lui : goții primesc creștinismul în formă greacă ; daco-romanii lui Traian îl primesc, dimpotrivă, în cea latină ; și nu numai terminologia religios-bisericească e diferită la noii credincioși din nordul Dunării, ci însuși spiritul religiunii lor e deosebit ; la goți pătrunde și se stabilește doctrina eretică ariană, audiană ori altfel ; la daco-romani, doctrina ortodoxă"[144]. Toate aceste afirmații solicită o revizuire de natură istorică, lingvistică și dogmatică.

Avînd în vedere că Ulfila a predicat simbolul de credință semiarian, în limba *greacă, latină, și gotă*, cum spune Auxentius, înțelegem lesne atît impunerea dogmei hristologice ariene, în spațiul său misionar cu etnii diferite, cît și originea variată a terminologiei religioase. În aria misionară a episcopului got s-a produs o interferență spirituală și nu o demarcație puristă. Simbolul semiarian al lui Ulfila mai legat de formele coerente, intuitive, ale divinităților păgîne și necontrolate de Imperiu, s-a răspîndit mai rapid în mediul nord-dunărean în perioada creștinismului primar.

Premisele puriste, rupte de dialectica faptului istoric, au înlăturat etimonul *creatio* cu sens de „faire de naître du néant". Iată ce susțin teologii : „Cuvîntul *creatio*, acceptat cu înțeles de „creare" în sens de „naștere", de „faire naître du néant", de *dies creationis Christi*, a aparținut învățăturii ariene, combătută la Sinodul I ecumenic de la Niceea din 325, cînd s-a fixat Simbolul Credinței, învățătură de la început și de totdeauna a Bisericii cu privire la nașterea din veci și a nașterii în timp, la plinirea vremii, în trup omenesc, a Mîntuitorului... După învățătura lui Arius, Fiul era creat, dar nu din ființa Tatălui, ci din nimic, prin voința Tatălui, ca o creatură din cele ce nu erau. Creș-

[143] V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 199.
[144] *Ibidem*, p. 197.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

tinismul daco-roman a fost de la început ortodox, nu arian, formă îmbrățișată de goții răsăriteni și de gepizi"[145].

Realitățile lingvistice trebuie disociate însă de realitățile semantice. La nivel lingvistic, sărbătoarea nașterii lui Isus a purtat, în secolul IV e.n., numele *Creatului* sau al *Născutului*, iar la nivel semantic, notele religioase ortodoxe și ariene au funcționat paralel, dar, în cele din urmă, prin osîrdia misionarilor, notele ortodoxe au învins. Sărbătoarea *Creatului* a devenit treptat sărbătoarea *Născutului*, chiar dacă, în mediul din stînga Dunării, a continuat să fie numită, formal, sărbătoarea „*Creatului*". Numele sărbătorii Născutului l-au dat preoții ortodocși, conform dogmei de la Niceea, și tot preoții creștini, însă arieni, au dat numele sărbătorii *Creatului*. Dogma *Creatului*, ca și dogma *Născutului* are izvor cult, bisericesc, nu popular.

În Dacia carpato-balcanică nu a existat un creștinism de retortă, iar doctrina lui Arius și testamentul de credință al lui Ulfila sînt argumente istorice care luminează etimonul cuvîntului *Crăciun* și interferența creștinismului daco-roman cu cel got. Creștinismul arian reflectat în termenul *Crăciun* atestă, ca și tezaurul[146] „Cloșca cu pui" de la Pietroasa, interferența istoriei goților cu istoria strămoșilor noștri daco-romani.

VI. CULTELE PĂGÎNE ȘI SĂRBĂTOAREA CRĂCIUNULUI

1. Sărbătoarea *Crăciunului*, alături de Paști, este cea mai importantă sărbătoare creștină. Ioan Chrysostomul a numit-o „*metropolis festorum et fons omnium*". Sărbătoarea nașterii Mîntuitorului a avut loc prima dată în secolul IV, cînd creștinismul devenise religie oficială și ducea luptă sprijinit de împărați, pentru subminarea și asimilarea cultelor păgîne. Istoria sărbătorii este obscură la începuturi. Augustinus afirmă că „*Diem nativitatis Domini octavo Cal. Ianuarii die consensus tradit Ecclesiae*" (*Sermo*, VII, *In Nat. Dom.*) Ioan Chrysostomus, precizează, în anul 385, faptul că prima dată s-a sărbătorit în Occident, la Roma, conform unei vechi tradiții, și apoi, după numai 10 ani, sărbătoarea a fost preluată de biserica de Răsărit (*Hom. in Nat. Dom.*). La începutul creștinismului, *Crăciunul*, ca sărbătoare a întrupării lui Isus, s-a oficiat la 6 ianuarie, deoarece teologii stabiliseră că în acea zi fusese creat, după indicații biblice, Adam, primul om. Dar tot atunci, în ziua a șasea a Creațiunii, teologii au fixat nu numai sărbătoarea nașterii Domnului, ci și a botezului său, întrucît în simbolica creștină, botezul este o naștere spirituală a lui Christos, iar nașterea propriu-zisă este o naștere trupească.

Peste timp, Biserica a despărțit îndoita sărbătoare a lui Christos prin faptul că mulțimea nu înțelegea subtilitatea distincției dintre nașterea materială și spirituală a lui Isus. Teologii au mutat sărbătoarea nașterii trupești a lui Christos pe data de 25 decembrie, zi în care păgînii sărbătoreau nașterea zeului Mithra, identificat cu *Natalis Solis Invicti*. Cultul solar al lui Mithra, zeu iranic care rivaliza cu Isus, a opus cea mai dîrză rezistență cultului creș-

[145] I. Ionescu, *op. cit.*, p. 826.

[146] Athanaric, împins de huni, e silit să se retragă în sudul Dunării (372). După ce a primit acordul împăratului Valens, regele got a îngropat la Pietroasa tezaurul „Cloșca cu pui" (vezi R. Vulpe și I. Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, și M. Izbășescu, *Inscripția de pe colanul din tezaurul de la Pietroasa*, în „Revista de filologie romanică și germanică", 1957, p. 107 — 133).

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Care sînt problemele controversate ? 1. silaba inițială *cre* care a dat *cră*, 2. finala *une* care s-a redus la *un*, 3. trecerea de la genul feminin la genul neutru, 4. trecerea de la declinarea a III-a la a II-a.

Privitor la prima problemă, Al. Rosetti afirmă : dintre etimologiile propuse, singura care rămîne în picioare este *creatio* indicată de A. Densusianu (...) Dar *creatio* nu poate explica, prin filiație directă, termenul românesc. Într-adevăr hiatul *e-a*, în cuvintele de origine latină în limba română, e înlocuit cu diftongul *ea* sub accent (cf. *catella*>*căĭea* ; *videbat*>*vedea* etc.) ; ținînd seama de alternanța *ea* accentuat/*e* neaccentuat (*creásta*/*crestá* ; *leágă*/ *legá*) trebuie să presupunem că *e-a* neaccentuat a fost redat prin *e*. Așadar, lat. *crea-* nu putea să fie redat, în română prin *cra* și, ulterior, prin *cră*" (*op. cit.*, p. 556).

Opinia lui Al. Rosetti este contestată de T. Papahagi. Acesta consideră că, foneticește, *crăciun* se explică direct din *creatione* care a dat, la început, *creciune* : „În silaba inițială *cre*, neaccentuată, urmată de o silabă fără vocală palatală, *re* dă *ră* nu numai în dacoromână, ci și în aromână ; *remaneo*>dr. *rămîn*, ar. *arămîn* ; *resono*> dr. *răsun* ; ar. *arăsun*. În aromână forma *crăștin* sau *cristin*>*cristianus* e curentă. Nu există deci rațiune fonetică pentru filieră slavă" (*op. cit.*, p. 10).

Al. Graur, pornind de la faptul că hiatul *e-a* a dat *e*, precizează că silaba inițială *cre* a devenit *cră* din pricină că *r* este dur (cf. *crepare*>*crăpa*) și nu se află sub accent, iar silaba *ti* a evoluat în *ci* după regulile cunoscute.

Terminația *-un* provenită din *-one* prin faza *-une* a fost explicată de N. Drăganu[160] prin refacerea singularului în raport cu pluralul *crăciuni*. Al. Rosetti respinge opinia lui N. Drăganu pe motiv că „nesocotește două fapte : 1. *Crăciun* nu face pluralul în *-i* și 2. cuvîntul nu e întrebuințat decît rar la plural" (*op. cit.*, p. 555).

Problema terminației, observă Al. Graur, trebuie corelată cu problema genului. Cuvîntul latin *creatione* este feminin ca și *rogatione*, dar descendentul românesc *Crăciun* este neutru. Un plural feminin în *-i* nu se află în perioada de formare a limbii române și nici nu există o flexiune la neutru plural *doi crăciuni*. De ce totuși s-a schimbat genul și s-a pierdut *e* final ? Al. Graur presupune că termenul *creatione*, derivat verbal analizabil, și-a schimbat genul deoarece, treptat, a fost perceput ca un nume neînsuflețit și, ca atare, a fost încadrat la neutre (cf. *sapone*[m]>*săpun*(n) iar terminația *e* ar fi pierdut-o pentru că „a pierdut legătura cu verbul de la care derivă" (*op. cit.*, p. 80).

Motivația propusă de Al. Graur este plauzibilă în privința schimbării genului, dar problema pierderii terminației *e* implică alți factori. Substantivele latine masculine, terminate în *-o*, *-onis*, nume de ființe sau lucruri, au dat în limba română nume cu terminția *-une* sau *-un* ; cf. *pavo*>*păun*, *tăbo*>*tăun*(e), *titio*>*tăciune*, *sapo*>*săpun*, *carbo*>*cărbune*. Substantivele latine feminine în *-io*, *-onis* au descendenți tot cu terminația *-une* sau *-un* ; *pastio*>*pășune*, *mentio*>*minciună*, **mirio*>*minune*, *rogatio*>*rugăciune*. Aceste ultime nume, legate de la origine de verbe, au devenit neanalizabile și, deși simțite ca abstracte, au rămas totuși feminine. Numai *creatio* (f.) >*Crăciun* (n.) și *sapo* (m.) >*săpun* (n.) și-au schimbat genul. În cazul cuvîntului *creatio* pierderea relației

[160] N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

cu verbul inițial și considerarea lui ca nume neînsuflețit explică trecerea la genul neutru, dar nu explică pierderea lui *e* din terminația *-une*.

Considerăm că e potrivit să ne întoarcem la ipotezele de ordin morfologic, deja formulate în lingvistica românească : 1) confundarea formei în *-une* cu un vocativ și refacerea unui nominativ în *-un* (cf. G. Ivănescu, ILR, p. 242) ; 2) refacerea unui singular în *-un* prin opoziție cu pluralul neutrelor în *-uri* (cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 556). Ipoteza refacerii singularului prin opoziție cu pluralul masculin în *-i* propusă de N. Drăganu, nu poate fi reținută, așa cum a precizat Al. Rosetti, dar posibilitatea refacerii în opoziție cu pluralul neutru în *-uri* este verosimilă ; 3) analogia cu substantivul *Ajun* (cf. O. Densusianu, ILR, p. 263, și S. Pușcariu, *op. cit.* p. 36) ; explicația lui Densusianu și Pușcariu, susținută, mai înainte, și de B. P. Hasdeu, este respinsă, fără motivație, de Al. Rosetti (*op. cit.*, p. 556) ; 4) schimbarea declinării a III-a cu a II-a, fapt care a antrenat și schimbarea de gen (cf. T. Papahagi, *op. cit.*, p. 40), ca în *sapone* (m.) >dr. *săpun* (n.), ar. *săpune* (f.), sau *tabone*>dr. *tăun*, ar. *tăun*. Toate ipotezele prezentate mai sus sînt plauzibile. Dăm însă prioritate ipotezei că nominativul în *-un* s-a refăcut în urma confuziei dintre nominativul în *-une* și vocativul în *-une*. Acest fenomen a fost întărit de celelalte ipoteze menționate și s-au petrecut, probabil, în perioada limbii române comune (dovadă sînt formele unitare din dialectele limbii române), dar variante de nominativ în *-une* s-au păstrat în graiurile limbii române pînă în secolul nostru.

2. Înțelegerea transformării cuvîntului *creatio* în *Crăciun* este strîns legată de problema datării acestui termen în limba română. Am văzut că nașterea lui Christos a fost sărbătorită, pentru prima dată, la Roma, în anul 352 și, apoi, la Constantinopol, în anul 375. Așadar, sărbătoarea *Crăciunului* coboară în sec. IV cînd, în spațiul carpato-dunărean, enclavele de creștini sărbătoreau *dies creationis Christi*. În ce perioadă s-a trecut însă de la forma *creatione* la *Crăciun* ? Lingviștii români nu au răspuns la această problemă dificilă. Faptele lingvistice și istorice care ne ajută la datare sînt : a) creștinarea slavilor și împrumutul cuvîntului *Crăciun* de către slavi ; b) existența cuvîntului *Crăciun* în toate dialectele limbii române. Slavii s-au creștinat în sec. IX, în anul 863 și, prin creștinare, au împrumutat, cu fonetism relativ similar, termenul românesc care avea la acea dată vechime de secole. Din secolul V pînă în secolul X, cuvîntul *Crăciun* se fixase așa cum l-au găsit și l-au împrumutat slavii. Prezența termenului *Crăciun* în dialectele limbii române atestă faptul că acest cuvînt a suferit transformări fonetice și morfologice înainte de despărțirea dialectelor de sud de dacoromână. Transformările fonetice ale cuvîntului *Crăciun* încep din stadiul latinei populare (sec. II—IV) și continuă în secolele următoare (sec. V—VIII). Inscripțiile latine atestă trecerea lui *t* + *i* + *o*, prin palatalizare și asimilare, la *ċo* în latina populară [161], în secolele II—IV, iar închiderea lui *o* + *n* + *vocală* la *u* s-a petrecut în perioada de formare a limbii române, în secolele V—VII.

3. În urma faptelor și considerațiilor prezentate mai sus, putem afirma, pe temeiul foneticii și morfologiei istorice, că termenul *Crăciun* este un cuvînt moștenit din limba latină, fără filieră slavă, precum și alți termeni religioși,

[161] H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București 1960, p. 93.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

întrucît transformările fonetice și morfotice de la *creatio* la *crăciun* se explică fără echivoc, pe terenul limbii române. Perioada de formare și fixare a formei actuale se întinde în etapa de formare a limbii române (sec. V—VII) și continuă în etapa comună a dialectelor limbii române (sec. VIII—X) pînă la data creștinării slavilor (988) care l-au împrumutat de la români cu un fonetism românesc ((bulg. *kračon*, ucr. *kračun*, slav. *kračun*, scr. *kračun* (nume de persoană), paleoslav. *koročun* (cf. *Cronica de la Novgorod*, 1143) sau l-au tradus (rus. *Rojdestvo* de la verbul *rodit* „a da naștere). Al. Rosetti, comentînd formele atestate în limbile slave, afirmă însă că termenul *crăciun* fusese împrumutat de slavi „din limba latină" (*op. cit.*, p. 557) și „a pătruns în slavă prin limba bisericii" (*ibidem*), dar tîrziu în slava meridională, prin intermediul mai multor centre de iradiere : Bizanț, Aquilea, Salona, Sirmium. Ipoteza lingvistului român nu poate fi acceptată pentru că : 1. limbajul oficial al bisericii creștine nu avea termenul *Crăciun* care este arian, ci termenul ortodox *Natalis* sau *Nativitas* și 2. repartiția geografică a cuvîntului *Crăciun* la slavi, așa cum au observat H. Schuchardt[163] și P. Caraman[164], arată faptul că termenul *Crăciun* nu e un termen general slav, ci regional, întîlnit numai la slavii vecini cu românii și la maghiari. Filologul ieșean concludea pe drept că „pretutindeni cuvîntul e împrumutat de la români" (*op. cit.*, p. 36).

4. Lămurirea problemelor lingvistice ale cuvîntului *Crăciun* înlesnește și înțelegerea cîmpului semantic al acestui termen. Relațiile semantice ale cuvîntului *Crăciun*, dacă încercăm să le sintetizăm, se ordonează pe două axe : religioasă și laică. În domeniul religios înseamnă : 1. nașterea sau, în epoca protocreștină, creație a lui Isus ; 2. imagine sfîntă a nașterii lui Christos ; 3. personaj mitic religios care personifică sărbătoarea. În domeniul laic desemnează : 1. nume de botez sau de familie ; 2. nume de locuri și ape ; 3. personaj mitic laic gazdă a nașterii lui Isus, prezent în basmele românești. Această rețea semantică s-a realizat treptat, prin alunecări metonimice, avînd în centrul sferei de ramificații înțelesul de „creat, născut; copil sfînt", fapt pe care l-a propus Al. Ciorănescu bazat pe atestarea, în Romania Apuseană, a descendenților lui *creare* și *creatio* cu sens de „copil" (vezi cap. I). Pornind de la acest nucleu semantic primar cercetările viitoare vor putea releva straturile diacronice ale acestui termen care coboară în perioada de formare și în perioada comună a limbii române, în ciuda atestărilor documentare tîrzii, din primele secole ale mileniului nostru. În capitolul următor, susținem această ipoteză cu texte din colindele românești care au o vechime seculară.

VIII. CHRISTOS *CREATOR MUNDI* ÎN COLINDELE ROMÂNEȘTI

1. În istoria sa milenară, folclorul românesc a păstrat nu numai tradiții păgîne, de origini varii, ci și tradiții creștine cu vestmînt latin. Adevărul istoric se interferează cu elemente imaginare în structuri artistice care le asigură trăinicia în memoria populară. În folclorul românesc, *Crăciun* este un personaj mitologic care reflectă, în ultima instanță, mitul lui Iisus. Cercetă-

[162] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 112, 335.

[163] H. Schuchardt relevă faptul că termenul *Crăciun* nu e general slav : „Wenden, Polen, Slovenen, Serbokroaten kennen es, so viel ich sehe, nicht : bei allen den Stämmen eber bei denen es vorkommt ist sein Gebrauch ein sehr eigeengter, überall erscheint ein anderes Wort als die herrschende Bezeichnung für Weihnachten", în „Arch. sl. Phil", IX, 526, apud P. Caraman, *op. cit.*, p. 35.

[164] P. Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*, p. 35—36.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

torii români[165] au relevat, pe drept, că în colindele noastre, Christos este reflectat în ipostaze biblice, dar și nonbiblice.

Mitul biblic al genezei, propagat prin intermediul slujbelor și al predicilor, a fost integrat treptat în cultura orală. Există în colinde un *Crăciun* personaj religios, canonic, și de asemenea un *Crăciun*, personaj laic[166], diferit de Christos. Aceste ipostaze nu intră în perspectiva lucrării noastre dar, pentru o viziune de ansamblu, ne oprim în treacăt asupra chipului canonic[167] al lui Isus.

Mitul nașterii lui Mesia, în ipostază canonică, este oglindit în colinde printr-o antinomie care a pus la încercare exegeții colindelor. Isus este „moș" și „prunc" în același timp. P. Caraman[168] explică acest oximoron prin asimilarea unui personaj din mitologia autohtonă. Noi considerăm că această antinomie devine clară numai în lumina hristologiei protocreștine. Oximoronul menționat reflectă un element de dogmă. *Crăciun*, echivalat cu Isus, este „moș" și „prunc" în același timp pentru că a fost născut de Dumnezeu din veci, iar de Maria la începutul erei noastre. Antinomia „bătrîn" — „prunc" se întîlnește și azi în colinde. Iată cum sună un text, din județul Tecuci, cules la începutul acestui secol: „A purces pîrîu de vin / Să-l scăldăm pe moș Crăciun / Moș Crăciun cel mititel / Mititel și-nfășețel.../Moș Crăciun cel mai bătrîn/ Cu vestmînt să-l primenim / Fașă albă de mătasă / Cu scutic / De ușinic / Cu chitie de bumbac / Să-i ție moale la cap"[169]. Această antinomie apare și într-un colind din județul Vîlcea, cules cu un deceniu în urmă. Aici *„Crăciun cel bătrîn"* în chip de prunc *„mititel și-nfășățel"* stă într-un „leagăn de mătasă" sub „aripa cerului" și peste leagăn se "razimă " raze de soare. Transfigurarea surprinde natura care participă mioritic la miracol: „Neaua-l ninge și mi-l unge / Ploaia ploaie de-l îmbaie/Soare luce să mi-l culce"[170]...

2. Personajul religios *Crăciun* întîlnit în colinde nu are numai funcție biblică, ci și nonbiblică. Imaginea nonbiblică a lui Isus, în chip de personaj religios, nu laic, nu a fost cercetată pînă acum, după cîte știm, în relație cu istoria creștinismului. Mesia apare în colindele românești în ipostază de *creator mundi* în sens material, nu spiritual. Această imagine a lui Christos este o imagine a perioadei din istoria creștinismului primar în care doctrină hristologică, în spațiul daco-roman, nu era pur ortodoxă, ci interferată cu elemente ariene atestate în testamentul de credință al episcopului got Ulfila, comentat într-un capitol anterior.

În aceste colinde, autorii anonimi oglindesc nașterea trupească a *Fiului* și creația *Universului* într-o ordine cronologică inversă față de *Biblie*, iar funcția de *creator mundi* a *Tatălui* este atribuită *Fiului*, ca în doctrina hristologică semiariană a episcopului Ulfila. *Filius* este un *deus secundus*, creat sau făcut de *Pater* și, totodată, *creator mundi*. Așadar, credința lui Arius că Isus

---

[165] Al. Rosetti, *Colindele religioase la români*, în „Analele Academiei Române", t. XI, București, 1919, p. 10, Gh. Alexe, *Idei dogmatice în colinde*, în „Studii teologice", II, 1950, p. 9 sqq

[166] T. Pamfile, **Crăciunul**. *Studiu etnografic*, București, 1914, p. 59 sqq.

[167] Privitor la portretul canonic al lui Isus, vezi S. Mureșanu, *Iconologia creștină*, București, 1893, și S. Angelescu, *Portretul literar*, București, 1985, p. 190—195.

[168] P. Caraman, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, București, 1983.

[169] Alexiu Viciu, *Colinde din Ardeal. Datini de Crăciun și credințe populare*, București, 1914.

[170] Constantin Mohanu, *Poezii populare din Țara Loviștei*, București, 1975.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

a fost creat înaintea creației și credința lui Ulfila că *Filius* este creatorul lumii sînt concepte creștine din perioada daco-romană. Aceste concepte vehiculate în secolul IV e.n., de la Balcani la Carpați, au fost filtrate, așa cum vom vedea în colindele cosmogonice românești care, străbătînd un mileniu și jumătate, au ajuns pînă la noi.

3. Ipostaza lui Crăciun, identificat cu Isus în funcția de *creator mundi*, se întîlnește în *Colinde din Ardeal*, culese în secolul trecut, dar și în texte mai noi, culese cu un deceniu în urmă, din Țara Loviștei. Mitul nașterii *Fiului* și mitul creației universului este reflectat în două variante :

a) În varianta *simplă*, Christos a făcut pămîntul, a ridicat cerul pe patru stîlpi de argint și l-a împodobit cu aștrii. Iată textul colindelor : „Asta-i seară de Ajun / Mîine-i ziua de Crăciun / Cînd Dumnezeu s-a născut / Și pămîntul l-a făcut / Sus cerul l-a ridicat /-N patru stîlpi l-a răzimat / Patru stîlpi tot de argint / Mai frumos l-a-mpodobit / Tot cu stele mărunțele / Mai presus cu mai mărele / Soarele cu razele / Luna cu luminile "[171], sau „D-asta-i seara de Ajun / Tocma-n noaptea de Crăciun / Lerui Doamne Ier / Cînd Fiul sfînt s-a născut / Și pămîntul l-a făcut / Și cerul l-a ridicat / Tocma-n patru stîlpi d-argint / Mai frumos împodobit / Tot cu stele mărunțele / Printre ele-s mai mărele / D-una-i luna cu lumina / D-alta-i soarele cu raze / Lerui Doamne Ier"[172]. Așadar, în aceste colinde, universul (adică pămîntul, cerul, aștrii) este o creație a lui *Filius* și nu a lui *Pater* cum spune *Biblia*.

b) În varianta *complexă*, mitul nașterii *Fiului* și mitul creației universului apare cu detalii noi și semnificative. În aceste colinde *Filius* se naște înaintea Universului și *Filius*, nu *Pater*, creează cerul și pămîntul. La început, pămîntul era prea mare și cerul nu putea să-l acopere. Atunci Isus, mîhnit, scutură mîna stîngă și cad trei inele, le ridică trei îngeri și îngerii trosnesc din bice și pămîntul se strînge în văi și dealuri. Apoi *Filius* „dăruiește" cerul cu soare, lună, stele, iar pămîntul cu frunze, iarbă, viță de vie, grîne și izvoare. Textul colindului sună astfel: ...„Sara-i mare a lui Ajun / Mîne-i ziua lui Crăciun /De-a născut și Fiul sfînt / Fiul sfînt pe-acest pămînt / Mititel, înfășățel / Scuticel de bumbăcel / Legănel de păltinel / Ploaia caldă de mi-l scaldă /-Neaua ninge, nu-l atinge / Vîntul tragănă / De mi-l leagănă /... Dacă Domnul sfînt năștea / Mare lucru ce-mi făcea ? Făcea cerul și pămîntul / Făcea ceru-n două zile / Și pămîntu-n alte două. / Întinse cerul pe pămînt / Cum l-întinse, nu ajunse. / Tare Domnul se-ntrista, / Mîna stîngă scutura, / Trei inele jos pica, / Trii îngeri le ridica / Tri îngeri cu tri biciuri, / La tri cornuri de pămînt, / Tot trăznesc și tot plesnesc / Să ridice munții crunți. / Munții crunți își ridica, / Văi adînci își rămînea. / Întinse ceriu-a doua oară, / Cum l-întinse bin-s-ajunse. / Domnul tar-se bucura / Și cerul mi-l dăruia / Tot cu lună cu lumină / Și soare cu razele / Și cu stele mărunțele / C-o stea mai mare-ntre ele / Și pămîntul dăruia / Tot cu frunza și iarba / Și cu vița vinului / Și cu roata grîului, / Cu izvoare curgătoare / Și pe pămînt mergătoare[173].

4. Aceste colinde cosmogonice, cercetate în relație cu istoria creștinismului din țara noastră, ni se dezvăluie într-o lumină nouă. Mitul originii creștine a elementelor naturii au ca substrat, desigur, mituri cosmogonice pă-

[171] Al. Viciu, *op. cit.*, p. 21.
[172] C. Mohanu, *op. cit.*, p. 14.
[173] Al. Viciu, *op. cit.*, p. 23.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

gîne — solare sau agrare, dar mitul lui *Crăciun* identificat cu Isus în funcție nonbiblică de *creator mundi* ne relevă o etapă primară din istoria doctrinei hristologice pe teritoriul daco-roman.

În perioada protocreștină, Isus, asimilînd funcții ale zeilor păgîni demiurgi, devenise, în doctrina eclectică a lui Ulfila, un *deus creatus* cu rol de *creator mundi*. În secolul IV e.n. doctrina niceeană a Trinității nu se impusese încă în fața arianismului, iar Ulfila, episcopul got, păstorea comunități creștine în spațiul daco-roman. Atunci sărbătoarea *Crăciunului* era sărbătoarea *Creatului* și, în același timp, a *Creației*. Prin ultima notă semantică, sărbătoarea *Crăciunului* asimilase sărbătorile păgîne ale renașterii naturii care, în calendarele antecreștine, coincideau cu începutul Anului Nou.

Putem conclude că termenul *Crăciun* ne ajută să reconstituim faza cînd sărbătoarea „*Născutului*" era numită, pe teritoriul daco-roman, sărbătoarea *Creatului*, iar textul colindelor de mai sus, atestînd atributele nonbiblice, ulfiene, ale lui Christos, propovăduite de episcopul got și de ucenicii săi, întărește, dintr-o perspectivă inedită, notele semantice ale cuvîntului *Crăciun*. Acest fapt, alături de alte argumente, aruncă lumini noi asupra continuității spirituale românești din etapa protocreștină pînă astăzi.

IX. CONCLUZII

În urma acestui studiu asupra motivației semantice a cuvîntului *Crăciun* putem formula următoarele concluzii :

I. Etimologiile propuse pentru cuvîntul românesc *Crăciun*, din secolul trecut pînă azi, se ramifică, la nivel lingvistic, în patru mari izvoare : 1. trac, 2. latin, 3. grec, 4. slav, iar la nivel istoric, în două straturi cronologice : 1. precreștin ; 2. creștin.

a) Etimologia traco-dacă, legată de stratul antecreștin al sărbătorilor solare ale solstițiului de iarnă nu e fondată pe probe lingvistice, semantice și istorice care să explice evoluția și impunerea termenului *Crăciun*, ca termen de dogmă, în istoria creștinismului daco-roman. Semnul lingvistic trac care desemna sărbătoarea *buturugii* a fost înlocuit de numele sărbătorii creștine, axat pe dogma hristologică, iar notele semantice păgîne au fost asimilate treptat de mișcarea de rotație a ideologiei creștine. Partizanii ipotezei trace nu au disociat, în toată complexitatea sa, dinamica relației dintre semnul lingvistic trac și motivația semantică creștină.

b) Etimoanele care reflectă stratul teologic creștin al spiritualității europene sînt de origine latină, greacă și slavă. Noi considerăm nefondate pe probe convingătoare, de ordin lingvistic, semantic și istoric, atît etimonul grec sau slav cît și etimoanele latine, propuse pînă azi, dar nelegate de dogma hristologică cristalizată în secolul IV e.n. Am respins etimonul *calatio*, susținut de iluștri lingviști și istorici, pe motiv că acești învățați nu au lămurit, cu probe, mutația semantică de la sensul păgîn la cel creștin. Sistemul semnelor lingvistice romanice reflectă realități doctrinale impuse la Sinodul de la Niceea și ne obligă să corelăm numele sărbătorii noastre cu numele sărbătorii lui Christos la popoarele romanice.

II. Considerăm că etimonul *creatio*, propus de latinistul ieșean Aron Densusianu, cu un secol în urmă, dar nemotivat din punct de vedere lingvistic, semantic și istoric, fapt pe care l-am realizat noi cu probe și argumente, înde-

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

stice, semantice și istorice care-i conferă un statut

c, putem afirma, pe temeiul foneticii și morfologiei
nenul *Crăciun*, provenit de la *creatio*, este un cuvînt
i, fără filieră slavă, întrucît transformările fonetice
la *Crăciun* se explică, fără echivoc, pe terenul limbii
voluție și fixare a formei actuale se întinde, cu aproxi-
mare a limbii române (sec. V—VII) și continuă în
elor limbii române (sec. VIII—X) pînă la data creș-
mprumutat de la români cu un fonetism similar
adus (rus. *Rojdevsto* de la verbul *rodit* „a da naștere").
c, numele sărbătorii creștine de iarnă desemnează
lectînd doctrina ortodoxă elaborată de Sinodul de la
se oglindește în termeni din Romania Apuseană deri-
tas (cf. fr. *Noël*, it. *Natale*, sp. *Navidad*, port. *Natal*).
ă acerbă cu cea ortodoxă de la Sinodul de la Niceea
Constantinopol (381) susținea că Isus a fost creat
substanță divină. Dogma ariană a fost propagată
ați de Theodosius întărind însă activitatea misionară
șa cum arată *Testamentul* său de credință, considera
l, fapt redat prin sinonimele *creavit, fecit, genuit, fun-*
creatorul lumii (*creationem esse totius universae*). Ter-
vine cuvîntul românesc *Crăciun* desemna, în limbajul
a, note semantice ariene opuse termenului ortodox
-dunărean, în timpul lui Ulfila și al discipolilor săi,
isti si dies creationis mundi, adică sărbătoarea *Crea-*
ei. După triumful doctrinei ortodoxe în Imperiu,
emiți în spațiul de la nordul Dunării, notele ariene
u note ortodoxe și astfel românescul *Crăciun* va
fenomen religios ecumenic ca sinonimele sale apu-
gvistică și semantică ne determină să renunțăm
sm primar, pur ortodox, rupt de creștinismul got
alului ar fi de sorginte populară, nu cultă. Păstrarea
a română atestă nu numai continuitatea spirituală
la Carpați, dar și unitatea și particularitatea noastră
ouseană.

creștine s-a suprapus peste sărbătorile păgîne.
asimilat funcțional ciclul păgîn al sărbătorilor
alia, Nașterea lui Mithra, Larentalia, Compitalia și
la Bobotează, *Crăciunul* a fost mutat de teologi,
trupească de cea spirituală, la 25 decembrie, peste
identificat cu *Sol Invictus*. Această transferare a
aberius și s-a oficiat prima dată la Roma, în anul
ol, în anul 375. Sincretismul sărbătorilor creștine
at datorită prestigiului sărbătorii *Crăciunului* —
pe temeiul identificării *Crăciunului* cu *Anul Nou*
prelucrat de Papa Gelasius în sec. V e.n. începe
toarea Anului Nou va fi mutată la 1 ianuarie după
XIII), Franța (sec. XVI), Rusia (sec. XVIII).

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Sărbătorile păgîne au fost înlocuite de Biserică, oficial, cu sărbători creştine, dar reminiscenţe păgîne, înfrăţindu-se cu datini creştine, au supravieţuit pînă astăzi.

d) Folclorul românesc, în istoria sa milenară, a păstrat credinţe de sorginte latină. *Crăciun* este un personaj care reflectă mitul lui Isus în ipostază biblică sau nonbiblică. Unele colinde româneşti ogindesc întruparea *Fiului* şi creaţia *Universului* în mod necanonic, atribuind lui *Filius*, nu lui *Pater*, funcţia de *creator mundi*. Aceste imagini nu sînt deformări „eretice" ale creatorului popular, ci reflectă concepte din doctrina hristologică ariană, propagată de Ulfila şi ucenicii săi, care afirma că Isus este un *deus creatus* şi, în acelaşi timp, un *creator mundi*. Această imagine nonbiblică a lui Christos, reflectînd doctrina semiariană a lui Ulfila, întăreşte, din altă perspectivă, notele semantice ale termenului *Crăciun* care desemna, în spaţiul carpato-dunărean, în perioada protocreştină, sărbătoarea *Creatului* şi, în acelaşi timp, sărbătoarea *Creaţiei*. Colindele cosmogonice româneşti corelate cu istoria creştinismului primar, daco-roman, atestă continuitatea noastră spirituală.

III. Poporul român este cel mai vechi popor creştin dintre popoarele care locuiesc astăzi pe teritoriul sau în jurul Daciei străbune. Cuvîntul *Crăciun* reflectînd fenomene lingvistice, semantice şi istorice carpato-danubiene a fost împrumutat de slavi şi maghiari de la strămoşii noştri care au locuit neîntrerupt pe meleagurile Daciei şi sărbătoareau întruparea lui Christos încă din sec. IV e.n. Latinitatea şi creştinătatea au fost coordonate care au susţinut continuitatea şi unitatea noastră spirituală din etapa daco-romană pînă azi, constituind realităţi semnificative din istoria Romaniei Orientale şi a civilizaţiei europene.

LA MOTIVATION SÉMANTIQUE DU MOT ROUMAIN *CRĂCIUN* „NOËL". ÉTUDE SUR LA TERMINOLOGIE CHRÉTIENNE DE LA ROMANIA ORIENTALE

RÉSUMÉ

Dans cette étude, l'auteur examine l'étymologie du mot roumain *crăciun*, le nom que les Roumains donnent à la fête de Noël. L'étude est divisée en plusieurs chapitres : I. *Préliminaires* état actuel de la recherche) ; II. *Le christianisme et l'ethnogénèse du peuple roumain* ; III. *Doctrine christologique ariane et orthodoxe* ; IV. *L'évêque Ulfila et la doctrine de la Trinité*. V. *Du dogme ulfien et du dogme orthodoxe* ; VI. *Les cultes païens et la fête de Noël* ; VII. *Problèmes de phonétique et de morphologie historiques* ; VIII. *Jésus Christ creator mundi dans les cantiques de Noël roumains*. IX. *Conclusions*. Le travail contient aussi une *Annexe* où on reproduit le testament de foi d'Ulfila, écrit par Auxentius de Durostorum. Les idées et les arguments de cette étude puissent être résumés comme il suit :

I. Les étymologies proposées pour le mot *crăciun*, à commencer par le siècle précédent et jusqu'à aujourd'hui, se ramifient, au niveau linguistique, en quatre grandes sources: 1. *thrace*, 2. *latin*, 3. *grec*, 4. *slave*, et au niveau historique, dans deaux strates chronologiques : 1. *préchrétien*, 2. *chrétien*.

a) L'étymologie thraco-dace liée au strate préchrétien des fêtes solaires du solstice d'hiver n'est pas fondée sur des épreuves linguistiques, sémantiques et historiques qui puissent expliquer l'évolution et la façon dont le terme *crăciun* s'est imposé, en tant que terme de dogme, dans l'histoire du christianisme daco-romain. Le signe linguistique thrace qui désignait la fête de la bûche, a été remplacé par le nom de la fête chrétienne, fondé sur le dogme christologique tandis que les sémantiques païennes ont été assimilée graduellement par le mouvement de rotation de l'idéologie chrétienne. Le nom des fêtes chrétiennes qui ont gardé l'habit linguistique païen est gardé pour nommer des fêtes secondaires; *Florii «Floralia* ou *Rusalii« Rusalia*, etc. qui ne se trouvent pas, au niveau du dogme, sur le même plan que *crăciun*. Du point de vue historique, documentaire, il n'y a aucune source qui atteste la métamorphose de la fête de la bûche en fête

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

de la naissance de Jésus Christ. En revanche, les documents littéraux et l'épigraphie reflètent, à la façon d'un kaléidoscope, les étapes polémiques de la cristallisation du dogme de la Trinité, tant sur le plan linguistique, que sur le plan sémantique au IV siècle av. J. C. Ainsi donc, l'hypothèse de l'étymologie thrace n'est qu'un mythe captivant et on pas une vérité historique. Les partisans de l'hypothèse thrace n'ont pas dissocié, dans toute sa complexité, la dynamique de la relation entre le signe linguistique thrace et la motivation chrétienne.

b) Les étymons qui reflètent le strate théologique chrétien de la spiritualité européenne sont d'origine latine, grecque et slave. L'auteur de cette étude considère comme dépourvues de preuves convaincantes — voire convergentes du point de vue linguistique, sémantique et historique — tant l'étymon grec, que celui slave, sont comme les étymons latins d'ailleurs, proposés jusqu'à maintenant, mais sans rapport avec le dogme christologique cristallisé au IV-e siècle av. J. C. L'étymon *calatio*, proposé par P. Papahagi et soutenu par des linguistes illustres et par des historiens tels Puscariu, Pârvan, Bogrea, Drăganu, etc. ne peut pas être accepté, vu que ces savants n'ont pas clarifié, preuves à l'appui, le passage sémantique du sens païen au sens chrétien. Les partisans de cette hypothèse ont négligé les faits suivants : 1. *calatio* jouissait d'un grand prestige tant que le calendrier romain n'était pas écrit, mais parès la publication du calendrier, *calatio* a perdu de son importance ne s'avérant plus capable de remplacer le champ sémantique des calendae ; 2. *calatio* se répète au début de chaque mois, aux *calendae*, et la naissance de Jésus Christ n'a jamais été fêtée à cette date. La naissance corporelle et spirituelle a été fêtée d'abord le 6 janvier, et puis, apreès que l'*Incarnation* s'est séparée de l'*Épiphanie*, la fête de la naissance corporelle a été fixée le 25 décembre, se superposant à l'anniversaire du dieu Mithra ; 3. aucun chercheur n'a pu démontrer, preuves à l'appui, comment s'est produit le passage sémantique de *calatio* „appel à la réunion", à *creatio* „création de Christ" ou à *natalis*, „naissance de Jésus"; 4. la fête de *Crăciun* est une fête cardinale, lié au dogme, et son nom a été donné par les prélats et non pas le puple ; 5. le système de signes linguistiques romans reflète des réalités doctrinaires imposées au synode de Nicée et nous oblige à mettre le nom, de la fête d'hiver roumaine en rapport avec les noms de la fête de Jésus Christ chez les peuples romans. À cause de ces arguments, nous devons renoncer à l'étymon *calatio*.

L'auteur opte pour l'étymon *creatio*, proposé par Aron Densusianu il y a un siècle mais dont les motivations linguistiques, sémantiques et historiques faisaient jusqu'à maintenant défaut. Ce travail vient combler ce manque.

II. Dans le processus de l'hétérogénèse du peuple roumain, le facteur de la chrétienneté interfère avec la romanisation et détient un rôle cardinal. En Dace, après la retraite de Trajan, le christianisme s'est répandu et s'est organisé graduellement — dans sa forme latine — et après la retraite d'Aurélien, le romanité daco-romaine, menacée par les peuples migrateurs, s'est consolidée et a survécu, appuyée par la force spirituelle et organisatrice de la l'église chrétienne qui propageait son idéologie en latin. Des sources littéraires et archéologiques attestent le fait qu'aux II-e-IV-e siècles, le peuple daco-gète a été romanisé et conduit au christianisme. Ce peuple, tout comme les Gaulois en France et les Ibères en Espagne, est resté sur le territoire de ces ancêtres durant l'époque des mygrations barbares.

III. Pour comprendre l'étymologie du mot *Crăciun* (Noël) il faut puiser dans l'histoire de la polémique christolgique, (au IV-e siècle) entre l'ortodoxisme et l'arianisme. Entre le Synode de Nycée (325) et celui de Constantinople (381), les théologues chrétiens ont débattu, avec ferveur et érudition, le problème de la nature à la fois humaine et divine du Christ. Lors du Synode de Nycée, Arius a soutenu que *Filius* a été créé par *Pater* à partir de rien, que donc Jésus n'a pas la même substance que le Pater et qu'il n'existe pas éternellement. L'empereur Constantin qui a dirigé les travaux de ce synode a ratifié le dogme orthodoxe formulé par les partisans de l'évêque Alexandre qui précisait que Filius est né de l'éternité, de la même substance que *Pater*, et, étant „du même être que le *Pater* (ὁμοούσιος τῷ πατρί)" il n'est pas né ou créé, mais égal à *Pater* par la force et la grandeur. Les Ariens ont combattu ce syntagme en montrant qu'il ne figure pas dans la Bible — mais ce fut sans effet. L'Empereur a exilé Arius et ses partisans dans l'Illyricum. Deux ans après, Constantin le Grand, afin de clore les disputes théologiques, fait revenir Arius de son exil et permet aux Ariens de reprendre leurs positions (après la signature — par Arius — d'un symbole de croyance équivoque, dans lequel le terme orthodoxe ὁμοούσιοσ „de même substance, a été remplacé par le terme semiarien ὁμοιούσιος „semblable par la substance" et le terme orthodoxe γεγεννημένος „né", a été remplacé par le terme arien γεγενημένος „fait, créé, devenu". En 327, à la deuxième session du Synode de Nycée, Arius a été réhabilité mais en 336, lorsqu'il était sur le point de réintégrer ses fonctions, il est mort subitement. Après la mort de Constantin le Grand, l'arianisme a proliféré non seulement dans l'Empire, mais aussi sur les deux rives du Danube, des Balcans jusqu'aux Carpates. Les empereurs Constantin (337—361) et Valens (364—378) protègent l'arianisme. Après le Synode de Constantinople (381),

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Théodose le Grand a expulsé les Ariens au-delà de l'Empire. Ceux-ci se sont retirés dans le monde barbare, au Nord du Danube, où ils ont renforcé l'église arienne conduite par Ulfila et ses successeurs, Auxentius et Maximinus.

IV. La doctrine semiarienne de la Trinité a été propagée dans l'espace de la Dacie (occupée à l'époque par les Goths) par l'évêque Ulfila qui a dirigé des enclaves chrétiennes de Goths et de Daco-Romains durant un demi-siècle. La vie, l'activité et la profession (le testament) de foi de Ulfilas ont été rédigés en latin par Auxentius de Durostorum. L'évêque goth avait été promu à ce rang par Eusèbe de Nicomédie, semi-arien, au moment où Ulfila, appartenant à une délégation des Goths, avait demandé à Constantinople une aide militaire contre Athanarique, au nom de Fritigern. L'évêque Ulfila a traduit la Bible en gothique et a prêché la doctrine semiarienne en gothique, en latin et en grec. Par ses sermons en latins, il a renforceé la romanisation et le christianisme de nos ancêtres gétodaces des deux rives du Danube. Dans le testament de foi de Ulfilas l'on précise que le *Pater* est le créateur du créateur *(Patrem quidem creatorem esse creatoris)*, et Filius est le créateur de toute la création *(Filium autem denm esse universae creaturae)*. L'évêque Ulfilas, n'emploie pas, en parlant de Jésus, le terme orthodoxe *natus*, mais des synonymes ariens — *creavit*, *fecit*, *genuit*, *fundavit* ou *creator*, *auctor* avec le sens de „créer du néant". De Arius à Augustin les oscillations terminologiques ariennes se sont soldées avec la victoire de *creator*, *creare* et *creatis*. Donc, au temps de Ulfilas et Auxentius, *Crăciun* (Noël) signifiait *dies creationis Christi* et *dies creationis mundi*, la fête du *Créé* et, de ce fait, de la *Création* du monde.

Pour la perception de cette vérité, il est nécessaire de renoncer aux prémises puristes de l'étape protochrétienne : 1. le mythe d'un christianisme primaire purement orthodoxe ; 2. la rupture du christianisme daco-romain et gothique ; 3. l'hypothèse de l'origine populaire du terme *Crăciun* (Noël). Les réalités historiques et sémantiques doivent être dissociées des réalités linguistiques. L'origine du dogme du *Né* ou du *Créé* n'est pas populaire mais cultivée, missionnaire, vu que, d'après le testament d'Ulfilas, le christianisme daco-romain et gothique se sont interférés et le christianisme orthodoxe, pur dans sa phase primaire, est un mythe postérieurement créé. Au niveau linguistique, la terminologie latine des dogmes et du culte chrétien daco-romain conférait à la croyance son universalité et l'unité avec l'Empire.

V. La propagation de la doctrine d'Ulfilas sur le territoire des Goths, c'est-à-dire dans la Dacie carpato-danubienne, a naturellement imposé le terme *creatio* au lieu de *natalis* pour la sphère sémantique de la naissance de Jésus Christ. Le terme latin *creatio*, d'où provient le roumain Crăciun, désignait, dans le langage religieux du IV-ème s.n.e., période décisive dans l'histoire de la christianisation de la Dacie, des notes sémantiques ariennes, différentes de celles du terme nicéen *natalis* qui est à la base des fêtes chrétiennes de l'Occident (it. *Natale*, fr. *Noël*, sp. *Navidad*, port. *Natal)*. Dans l'aire linguistique de la Roumanie, le mot *Crăciun*, spécialisé, pour le langage religieux grâce à l'activité missionnaire d'Ulfilas et de ses disciples, désigne le fait que Jésus a été *(creavit)* et qu'il est le *créateur de tout l'univers (creatorem esse totius universae)* Ce terme, avec les notes sémantiques susmentionnées, a été gardé seulement en roumain et représents une création spécifique de la romanité orientale dacique.

Après le triomphe de la christologie orthodoxe dans l'Empire, grâce au zèle des missionnaires venus de l'espace carpato-danubien, les notes ariennes disparaissent petit à petit de sorte que le roumain *Crăciun couvrira le* même phénomène religieux oecuménique, que ses synonymes occidentaux. La division politique de l'Empire Romain et, plus tard, la séparation de l'Eglise occidentale de l'Eglise orientale n'ont pas détruit l'unité du dogme religieux dans l'espace roman. La conservation de ce terme religieux chez les Roumains ateste, donc, non seulement la continuité spirituelle daco-romaine, des Balkans aux Carpates mais encore l'unité des sources spirituelles avec la Romania occidentale.

VI. Le cycle des fêtes chrétiennes s'est supperposé à celui des fêtes païennes. En tant que métropole des fêtes chrétiennes, le *Crăciun* synthétise le cycle païen des fêtes d'hiver. Dans la sphère sémantique du *Crăciun* ont été fonctionnellement assimilées les coutumes liées à des fêtes telles que *Brumalia*, *Saturnalia*, la *Naissance de Mithra*, identifiée à *Natalis Solis Invicti*; *Larentalia* et *Compitalia*, ainsi que des coutumes liées aux *Calendae* de janvier.

Au début, comme incarnation de Jésus, le Noël a été fêté le 6 janvier, le jour de la naissance d'Adam, mais les théologien y ont fixé l'Épiphanie fêtant la naissance spirituelle du Christ. Après un certain temps, l'Eglise a séparé la naissance du corps de la naissance spirituelle parce que le peuple ne comprenait pas la différence entre ces deux fêtes. On a déplacé la fête de la naissance du corps au 25 décembre, la superposant à la naissance du dieu Mithra, identifié au *Sol Invictus*. Ce transfert a eu lieu au temps du pape Laberius (353—366) et a été officié, pour la première fois, à Rome, en 354, ensuite à Constantinople, en l'an 375, et ultérieurement dans les autres communautés chrétiennes. Le synchrétisme des coutumes païennes et chré-

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

tiennes s'est réalisé petit à petit grâce au prestige de la fête de Noël, *metropolis festorum* et, aussi, en raison de l'identification de Noël avec la nouvelle année ecclésiastique. Le *Sacramentarium* interprété par le pape Gelasius, au V-ème siècle n.e., commence par *Vigilia Nativitatis*. La fête du Nouvel An sera déplacée au 1-er janvier plusieurs siècles après : en Italie au XIII-ème, en France au XVI-ème, en Russie au XVIII-ème siècle, sous Pierre le Grand.

L'Église a remplacé officiellement les fêtes païennes par des fêtes chrétiennes mais, bien que les prélats chrétiens les aient combattues, des réminiscences païennes ont survécu jusqu'à présent dans le peuple.

VII. On peut affirmer, sur la base de la phonétique et de la morphologie historiques roumaines que le terme *Crăciun* est hérité du latin, sans filière slave, en raison du fait que les transformations phonétiques et morphologiques qui mènent de *creatio* à *crăciun* s'expliquent, sans équivoque, sur le terrain du roumain ; la période de formation et de fixation de la forme actuelle remonte à celle de la formation même du roumain (V-ème—VII-ème s.) et continue pendant la période commune des dialectes du roumain (VIII-ème—X-ème s.) jusqu'à celle de la christianisation des slaves (IX-ème s.) qui l'ont emprunté des Roumains avec un phonétisme similaire (le bulgare *kračun*) ou bien l'ont traduit (le russe *Rojdestvo*) à partir du vérbe *rodit*, „naître".

VIII. Dans son histoire millénaire le folklore roumain a gardé des croyances chrétiennes de source latine. *Crăciun* est un personnage qui reflète, finalement, le mythe de Jésus. Dans les cantiques il apparaît comme personnage religieux, canonique, mais aussi comme personnage laïque, différent du Christ.

Le personnage religieux de Crăciun n'a pas seulement une fonction biblique, mais également une non-biblique. Cette dernière hypostase du personnage n'a pas été étudiée jusqu'à présent en relation avec l'histoire du christianisme. Certains noëls cosmogoniques roumains reflètent l'incarnation du Fils et la création de l'Univers en inversant, par rapport à la Bible, l'ordre chronologique ; la fonction de *creator mundi*, du *Pater*, est attribuée à *Filius*. Il ne s'agit pas de déformations „hérétiques" du créateur populaire mais du reflet de certains concepts de la doctrine christologique, propagée au IV-ème siècle n.e. par l'évêque goth Ulfila et ses disciples. Dans le testament d'Ufilas, le Christ est un *deus creatus* et, à la fois, un *creator mundi*. Dans l'espace protochrétien, la fête de Noël était *dies creatoris Christi*, c'est-à-dire la fête du Créé et même temps, de la *Création*.

L'image non-biblique de Jésus, centrée sur la doctrine christologique d'Ulfila, présentée par certains noëls cosmogoniques roumains, renforce, dans une autre perspective, les notes sémantiques du terme *Crăciun* qui illuminae, sans équivoque, la continuité spirituelle du peuple roumain de l'époque protochrétienne jusqu'à présent.

IX. Le peuple roumain est le plus ancien des peuples qui vivent aujourd'hui sur le territoire ou autour de la vieille Dacie. Les Roumains sont nés daco-romains et, en même temps, chrétiens. Aussi les peuples slaves, christianisés au XI-ème siècle, ont-ils empruntés le mot Crăciun, en le modifiant phonétiquement, des ancêtres des Roumains qui ont continuellement habité le territoire de la Dacie et qui fêtait l'incarnation de Jésus depuis le IV-ème siècle n.e.

La latinité et le christianisme ont été les coordonnées qui ont consolidé l'unité nationale et la continuité spirituelle du peuple roumain de l'étape daco-roumaine jusqu'à présent, phénomènes incontestables dans l'histoire de la Romania orientale et de la civilisation européenne.

Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iași, Bulevardul Copou, nr. 11

ANEXĂ

Reproducem mai jos *Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae* scrisă de Auxentius din Durostorum pentru următoarele motive :

1. Această epistolă a lui Auxentius, rar editată și valorificată în cultura românească, aduce argumente lingvistice, semantice și istorice pentru lămurirea etimonului care stă la baza termenului românesc *Crăciun*.

2. Este un document care reflectă imaginea veridică a creștinismului din secolul IV de pe teritoriul daco-roman din nordul și sudul Dunării. În această etapă, protocreștinismul nu era pur ortodox, nici separat de goți și nici de sorginte populară, ci de rang misionar și pastoral.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

Polemica dintre ortodoxism și arianism a dus la cristalizarea dogmei Trinității care se află în testamentul lui Ulfila în variantă semiariană.

3. Este un izvor important pentru latina populară din spațiul carpato-balcanic (preferăm această sintagmă în raport cu „latina balcanică" pentru că Ulfila și ucenicii săi au predicat până la Carpați) care stă la baza limbii românești (vezi H. Mihăescu, *Scrisoarea lui Auxentius, izvor pentru latinitatea balcanică*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 607—610).

4. Auxentius este un scriitor daco-roman cu un stil doct și elegant, format la școli retorice. Limbajul său, comparat cu latina clasică sau postclasică, ecleziastică sau laică, ne dezvăluie un scriitor instruit și talentat (de altfel, tineri de la Dunărea de Jos mergeau la studii la Roma : vezi Hieronymus, *Epistula* XI, VI, 9).

Textul *Epistulei lui Auxentius*, reprodus de noi, a fost publicat însoțit de traducere, de latinistul Iorgu Stoian, în „Biserica Ortodoxă Română", LXVI, 1938, nr. 7—8, după ediția lui Fr. Kauffmann, tipărită la Strasburg, în 1899.

AUXENTI DUROSTORENSIS EPISTULA DE FIDE VITA ET OBITU ULFILAE

Nam et ad orientem perrexisse memoratos episcopos cum Ulfila episkopo ad comitatum Theodosi imperatoris, epistula decla < *rat Auxenti episkopi Dorostorensis, ibique imperatorem adisse, adque eis promissum fuisse concilium.*

Erat quidem Ulfila conversacione episkopus satis p.... eloquio > valde decorus, vere confessor Cristi, doctor pietatis et predicator veritatis. Unum solum verum deum, patrem Cristi, secundum ipsius Cristi magisterium satis aperte et nimis evidenter volentibus et nolentibus predicare numquam esitavit, sciens hunc solum verum deum, solum esse ingenitum, sine principio, sine fine, senpiternum ; supernum, sublimem, superiorem ; auctorem altissimum, omni excellentiae excelsiorem, <*omni sapientiae sapientiorem*>, omni bonitati meliorem ; interminatum, incapavilem ; invisivilem, inmensum; inmortalem, incorruptivilem ; incommunicavilem, substantia incorporalem ; incompositum, simplicem ; inmutavilem, indivisum, inmovilem ; inindigentem ; inaccesivilem ; inscissum ; inregnatum ; increatum, infectum ; perfectum in singularitate extantem; incomparaviliter omnibus maiorem et meliorem, qui cum esset solus, non ad divisionem vel dimminutionem divinitatis suae, sed ad ostensionem bonitatis et virtutis suae sola voluntate et potestate, inpassivilis inpassiviliter, incorruptivilis incorruptiviliter et inmovilis inmoviliter unigenitum deum creavit et genuit, fecit et fundavit.

Secundum traditionem et auctoritatem divinarum scribturarum hunc secundum deum et auctorem omnium a patre et post patrem et propter patrem et ad gloriam patris esse/ numquam celavit ; sed et magnum deum et magnum dominum et magnum regem et magnum mysterium, magnum lumen *et magnum pontificem predicavit et* dominum provisorem et legislatorem, redemptorem *et* salvatorem, pa... *genitum ante omnia saecula, totius creationis* auctorem, vivorum et mortuorum iustum iudicem, maiorem habentem deum et patrem suum secundum sanctum evangelium semper manifestavit, quia Omousianorum odivilem et execrabilem, prabam et perversam professionem ut diabolicam adinventionem et demoniorum doctrinam sprevit et calcavit et ipse sciens et nobis tradens, quod si unigeniti dei infatigabilis virtus caelestia et terrestria, invisivilia et visivilia omnia facile fecisse honeste predicatur et a nobis cristianis iure et fideliter creditur, quare dei patris inpassivilis virtus unum sibi filium proprium fecisse non credatur ? sed et Omoeusianorum errorem et inpietatem flevit et devitavit et ipse de divinis scribturis caute instructus et in multis conciliis sanctorum epicoporum diligenter confirmatus et per sermones et tractatus suos ostendit, differentiam esse divinitatis patris et fili, dei ingeniti et dei unigeniti et patrem quidem creatorem esse creatoris filium vero creatorem esse totius creationis; et patrem, esse deum domini, filium autem deum esse universe creature.

Qua propter Homousianorum sectam destruebat, quia non confusas et concretas personas, sed discretas et distinctas credebat. Omoeusion autem dissipator quia non comparatas res, sed differentes adfectus defendebat et filium similem esse patri suo non secundum Macedonianam fraudulentam pravitatem et perversitatem contra scribturas dicebat, sed secundum divinas scribturas et traditiones.

Praedicatione vel expositione sua omnes haereticos non cristianos sed antecristos, non pios sed impios, non religiosos sed inreligiosos, non timoratos sed temerarios, non in spe sed sine spe, non cultores dei sed sine deo esse, non doctores sed seductores, non predicatores sed prevaricatores adserebat, sive Manicheos, sive Marcionistas, sive Montanistas, sive Paulinianos, [sive Psabellinnos] sive Antropianos, sive Patripassianos, sive Fotinianos sive Novatianos, sive Donatianos, sive Omousianos, sive Omoeusianos, sive Macedonianos, vere, ut apostolorum aemu-

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

lator et martyrum imitator, hostis effectus ereticorum prabam eorum doctrinam repellebat et populum dei aedificat, lupos et canes malos operarios effugabat et gregem Cristi per gratiam ipsius ut pastor bonus cum omni prudentia et diligentia servabat.

Sed et spiritum sactum non esse nec patrem nec filium, sed a patre per filium ante omnia factum; non esse primum nec secundum, sed a primo per secundum in tertio gradu substitutum; non esse ingenitum nec genitum, sed ab ingenito per unigenitum in tertio gradu creatum secundum evangelicam predicationem et apostolicam traditionem sancto Johanne dicenente; omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nec unum; et beato Paulo adserente: unus deus pater ex quo omnia et unus dominus Jesus Cristus per quem omnia adprovabat.

Uno enim deo ingenito extante et uno domino unigenito deo subsistente, spiritus sanctus advocatus nec deus nec dominus potest dici, sed a deo per dominum ut esset accepit: non auctor neque creator, sed inluminator et sanctificator doctor et ducator, adiutor et postulator, pre ..... tor et *informator*, Cristi minister et gratiarum divisor pignus hereditatis in quo signati sumus in dicin redemtionis, sine quo nemo potest dicere dominum Jesum, apostolo dicente: nemo potest dicere dominum Jesum nisi in spiritu sancto et Cristo docente: ego sum via et veritas et vita, nemo venit ad patrem nisi per me.

Ergo hi *sunt* cristiani qui in spiritu et veritate Cristum adorant.....ante, et per Cristum cum dilectione deo patri gratias agunt.

Haec et his similia exsequente quadraginta annis in episcopatu gloriose florens apostolica gratia grecam et latinam et goticam linguam sine intermissione in una et sola eclésia Cristi predicavit, quia et una est eclesia dei vivi, columna et firmamentum veritatis: et unum esse gregem Cristi, domini et dei nostri, unam culturam et unum aedificium; unam virginem et unam sponsam, unam reginam, et unam vineam, unam domum, unum templum, unum conventum esse cristianorum; cetera vero omnia conventicula non esse eclesias dei, sed synagogas esse satanae adscrebat et contestabatur.

Et haec omnia de divinis scribturis cum divisse et nos describsisse, qui legit, intellegat; qui et ipsis tribus linguis plures tractatus et multas interpretationes volentibus ad utilitatem et ad aedificationem, sibi ad aeternam memoriam et mercedem post se dereliquid.

Quem condigne laudare non sufficio et penitus tacere non audeo, cui plus omnium ego sum debitor, quantum et amplius in me laborabit, qui me a prima aetate mea a parentibus meis discipulum suscepit et sacras litteras docuit et veritatem manifestavit et per *misericordiam* dei et gratiam Cristi et carnaliter et spiritaliter et filium suum in fide educavit.

Hic dei providentia et Cristi misericordia propter multorum salutem in gente Gothorum de lectore triginta annorum episkopus est ordinatus, ut non solum esset heres dei et cóheres Cristi, sed et in hoc per gratiam Cristi imitator Cristi et sanctorum eius, ut quemadmodum sanctus David triginta annorum rex et profeta est constitutus, ut regeret et doceret populum dei et filios Hisdrael, ita et iste beatus tamquam profeta est manifestatus et sacerdos Cristi ordinatus, ut regeret et corrigeret, [et] doceret et aedificaret gentem Gothorum, quod et deo volente et Cristo auciliante per ministerium ipsius admirabiliter est adinpletum; et sicuti Josef in Aegypto triginta annorum est manifestatus. . . . . et quemadmodum dominus et deus noster Jesus Cristus, filius dei, triginta annorum secundum carnem constitutus et baptizatus coepit evangelium predicare et animas hominum pascere, ita et iste sanctus ipsius Cristi dispositione et ordinatione [et] in fame et penuria predicationis indifferenter agentem ipsam gentem Gothorum secundum evangelicam et apostolicam et profeticam regulam emendavit et vibere docuit et cristianos vere cristianos esse manifestavit et multiplicavit.

Ubi et ex invidia et operatione inimici thunc ab inreligioso et sacrilego iudice Gothorum tyrannico terrore in varbarico-cristianorum persecutio est excitata, ut satanas qui male facere cupiebat, nolens facere bene, ut, quos desiderabat prevaricatores facere et desertores, Cristo opitulante et propugnante fierent martyres et confessores, ut persecutor confunderetur et qui persecutionem patiebantur coronarentur, ut his qui temtabat vincere victus erubesceret et qui temtabantur victores gauderent.

Ubi et post multorum servorum et ancillarum Cristi gloriosum martyrium imminente vehementer ipsa persecutione completis septem annis tantummodo in episkopatu [supradictus] sanctissimus vir beatus Ulfila cum grandi populo confessorum de varbarico pulsus in solo Romanie, athuc beate, memorie Constantio principe, honorifice est susceptus, ut sicuti deus per Moysem de potentia et violentia Faraonis et Egyptiorum populum suum liberavit et per mare transire fecit et sibi serbire providit, ita et per sepe dictum deus confessores sancti fili sui unigeniti

* Joh. 1, 3; 1 Cor. 8,6; 12,3; Joh. 14,6.

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)

de varbarico liberavit et per Danubium transire fecit et in montibus secundum sanctorum imitationen sibi servire.

Degens cum suo populo in solo Romaniae absque illis septem annis triginta et tribus annis veritatem predicavit [ut] et in hoc quorum sanctorum imitator erat continuavit quadraginta annorum spatium et tempus ut multis. . . . . re . . . . . e vita.

Qui cum precepto imperiali completis quadraginta annis ad Constantinopolitanam urbem ad disputationem quidem contra Pneumatomacos perrexit *et eundo in domini dei nostri nomine, ne Cristi eclesias sibi a Cristo deditas* docerent et infestarent . . . . . at et ingressus est supradictam civitatem recogitato ab impiis de statu concilii, ne arguerentur miseris miserabiliores proprio iudicio damnati et perpetuo supplicio plectendi, statim coepit infirmari, in qua infirmitate susceptus est ad similitudinem Elisei prophetae.

Considerare modo oportet meritum viri qui ad hoc duce domino obit Constantinopolim, immo vero Cristianopolim, ut sanctus et innaculatus sacerdos Cristi a sanctis et consacerdotibus, a dignis dignus digne in tanta[m] multitudine[m] cristianorum pro meritis suis mire et gloriose honoraretur, qui et in exitu suo usque in ipso mortis momento per testamentum fidem saum describtam populo sibi credito dereliquid ita dicens :

Ego Ulfila episkopus et confessor semper sic credidi et in hac fide sola et vera trasitum facio ad dominum meum. Credo unum esse deum patrem ; solum ingenitum et invisivilem et in unigenium filium eius, dominum et deum nostrum, opificem et factorem universe creature non habentem similem suum ideo unus est omnium deus, pater qui et dei nostri est deus et unum spiritum sanctum, virtutem inluminantem et sanctificantem, ut ait Cristus post resurrectionem oa apostolos suos : ecce ego mitto promissum patris mei in vobis, vos autem sedete in civitatem Hierusalem, quoadusque induamini virtute[m] ab alto idem et accipietis virtutem superveniente[m] in vos sancto spiritu — nec deum nec dominum sed ministrum Cristi fidelem, nec equalem sed subditum et oboedientem in omnibus filio et filium subditum et oboedientem suo in omnibus deo patri *eique similem secundum scribturas* ...

BDD-A1360 © 1988-1991 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:02 UTC)